

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

01 освіта

012 дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

«Економічне виховання старших дошкільників у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї»

Студентки: Кальян Валерії Володимирівни

Науковий керівник:

Турчин Тамара Миколаївна,

докт. пед. наук, професор

Рецензенти:

Матвієнко Світлана Іванівна,

канд. пед. наук, доцент

Тимошенко Олексій Анатолійович,

канд. психол. наук, доцент.

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

Кальян В.В. Економічне виховання старших дошкільників у взаємодії дошкільного навчального закладу та сім'ї. Кваліфікаційна робота. – Ніжин, 2020. – 101 с.

Дослідження присвячено проблемі економічного виховання дітей старшого віку, зокрема, з визначення ролі співпраці закладу дошкільної освіти та сімей вихованців з даної проблеми. Обґрунтовано роль сім'ї, вплив сімейного господарювання на формування у дитини засад соціально-економічного досвіду. Проведено експериментальну діагностику сформованості елементарних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку; визначено чинники впливу на процес економічного виховання дітей з урахуванням співпраці ЗДО та родини. Виявлено, обґрунтовано та експериментально перевірено організаційно-педагогічні умови ефективності взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку. Надано обґрунтовані висновки, додатки до роботи містять методики, використані в експериментальній роботі.

Ключові слова: взаємодія, співпраця, економічне виховання, заклад дошкільної освіти, сім'я, елементарна економіка, економічні знання, економічний досвід, діти старшого дошкільного віку.

Kalyan V. V. Economic Education of senior preschool children in the interaction of preschool educational institutions and families. Nezhin, 2020, 101 p. (in Ukrainian).

The study is devoted to the problem of Economic Education of older children, in particular, to determining the role of cooperation between preschool institutions and families of pupils on this problem. The role of the family, the influence of Family Management on the formation of the child's foundations of socio-economic experience are substantiated. An experimental diagnosis of the formation of elementary economic knowledge in older preschool children is carried out; factors influencing the process of Economic Education of children are determined, taking into account the cooperation of Health and family. Organizational and pedagogical conditions for the effectiveness of interaction between preschool education institutions and families in the economic upbringing of older preschool children are identified, justified and experimentally verified. Reasonable conclusions are given, and the appendices to the work contain the methods used in the experimental work.

Keywords: interaction, cooperation, economic education, preschool education institution, family, elementary economics, economic Knowledge, Economic experience, older preschool children.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	10
1.1. Економічне виховання дітей дошкільного віку як педагогічна проблема	10
1.2. Специфіка взаємодії ЗДО із сім'єю щодо економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.	17
1.3. Проектна діяльність як основа взаємодії ЗДО із сім'єю щодо економічного виховання старших дошкільників.	20
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	25
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї	27
2.1. Критерії та показники економічної вихованості дітей старшого дошкільного віку, набутої за взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї.	27
2.2. Методика проведення констатувального етапу експерименту	34
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	54
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗА ВЗАЄМОДІЇ ЗДО ТА СІМ'Ї	56
3.1. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов економічного виховання старших дошкільників за взаємодії ЗДО та сім'ї	56

3.2. Методика організації роботи з перевірки організаційно-педагогічних умов економічного виховання дітей 6-7 років у взаємодії ЗДО та сім'ї	63
3.3. Оцінка ефективності організаційно-педагогічних умов економічного виховання старших дошкільників за взаємодії ЗДО та сім'ї	70
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	77
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	84
ДОДАТКИ	91

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку суспільства процес економічної соціалізації дошкільників визначається як один із вагомих й найменш науково та методично розроблених в галузі дошкільної освіти.

На необхідність розв'язання питань економічної освіти і виховання молодого покоління вказують державні документи (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Концептуальні засади гуманітарної освіти в Україні), Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, які орієнтують громадську думку й професійну діяльність педагогів на усвідомлення цілей та завдань економічного виховання дітей як вихідної ланки підготовки до повноцінного життя в умовах ринкової економіки.

Процес економічного виховання молодого покоління в різних аспектах досліджували філософи, економісти, соціологи, психологи, педагоги (А. Аменд, Л. Епштейн, М. Клепач, О. Козлова, Л. Пономарьов, В. Попов, І. Прокопенко, І. Сасова, М. Стельмашук, В. Чічканов). Зокрема, досліджувались загально психологічні закономірності входження особистості в соціальне життя (Л. Артемова, І. Бех, Л. Виготський, О. Кононко, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн); ступінь виховного впливу праці (Г. Беленька, З. Зайченко, Г. Могилевська); зміст і методи економічного виховання дітей (А. Аменд, І. Барило, Л. Горкіна, Н. Грама, Г. Григоренко, М. Єрмоленко, Р. Жадан, В. Кондратьєв, Н. Кулакова, Т. Любимова, В. Попов, І. Прокопенко, А. Сазонова, І. Сасова, В. Чічканов, О. Шпак).

У зв'язку з реформаційними процесами в освіті та усвідомленням ученими значущості проблеми економічної грамотності для підростаючої особистості в теорії й практиці педагогіки активність наукового пошуку дещо підвищилася. Здебільшого, наукові дослідження останніх десятиліть присвячено таким проблемам: формуванню бережливості в аспекті екологічного виховання (Л. Нульман, Л. Островська, О. Парамонов);

розробленню найоптимальніших форм і методів навчання дошкільників (Т. Антонова, П. Апанасов, Л. Артемова, Н. Білова, О. Білоус, А. Богущ, Н. Гавриш, Н. Грама, Г. Григоренко, О. Карпова, О. Янківська).

Особливий інтерес для нашого дослідження представляє наукова робота Н. Грами, присвячена проблемі підготовки педагогів дошкільного закладу до економічного виховання дітей, формуванню в дошкільників основ економічної грамотності, у тому числі – за використання різних засобів.

Дошкільний навчальний заклад та сім'я – це найближче середовище, де дитина отримує елементарні економічні знання та уявлення. Упродовж останнього десятиліття означену взаємодію ЗДО та сім'ї в Україні досліджували у контексті: аналізу структурних і функціональних міжкомпонентних зв'язків педагогічної культури батьків (Т. Алексеєнко, О. Докукіна); розкриття ролі педагогічної просвіти батьків (О. Добош, Т. Поніманська); визначення особливостей взаємодії соціальних інститутів із родинами (А. Марушкевич, Т. Кравченко, А. Кузьмінський).

У дошкільному навчальному закладі спеціальні форми та методи роботи спрямовані на системне формування у дітей економічних знань, проте економічний досвід, практичні основи елементарної економіки більшою мірою відтворюється за умови залучення дітей до основ сімейної економіки, тобто – ефективність роботи залежить від участі в ній батьків.

Зважаючи на актуальність проблеми, а також урахуваючи її недостатню розробленість на теоретичному й практичному рівнях, була обрана тема наукового дослідження: *«Економічне виховання старших дошкільників у взаємодії дошкільного навчального закладу та сім'ї»*.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та практичне дослідження умов взаємодії дошкільного навчального закладу та сім'ї щодо економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні основи проблеми економічного виховання дітей дошкільного віку.

2. Розкрити взаємодію закладу дошкільної освіти та сім'ї щодо економічного виховання старшого дошкільників.

3. Розробити критерії, показники та на основі аналізу практики ЗДО визначити рівні економічної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

4. Виявити чинники впливу на економічну вихованість дітей 6-7 років, набуту за взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї.

5. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність організаційно-педагогічних умов економічного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами взаємодії ЗДО та сім'ї та надати отримані результати.

Об'єкт дослідження: економічне виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: організаційно-педагогічні умови взаємодії дошкільного навчального закладу та сім'ї щодо економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що процес економічного виховання старших дошкільників буде більш ефективним за дотримання наступних умов:

- використання потенціалу проектної діяльності в організації спільної діяльності ЗДО та сім'ї в економічному вихованні дітей 6-7 років;
- підвищення обізнаності батьків з питань економічного виховання дітей старшого дошкільного віку;
- підвищення компетентності вихователів стосовно економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження:

- *теоретичні:* вивчення психолого-педагогічної літератури, систематизація, аналіз, синтез, узагальнення даних, класифікація, історико-педагогічний.
- *емпіричні:* індивідуальна та колективна бесіди з дітьми, педагогічні спостереження; анкетування батьків і вихователів; словниковий тест (за методикою А. Сазонової), аналіз перспективних планів вихователів

- старшої групи;
- педагогічний експеримент (на констатувальному, формувальному та контрольному етапах);
 - методи *статистичної обробки* отриманих результатів дослідження.

Теоретичне значення роботи визначається тим, що:

- теоретично обґрунтовано проблему економічного виховання дітей старшого дошкільного віку;
- розкрито потенціал взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї в економічному вихованні дітей 6-7 років;
- виявлено та обґрунтовано критерії, показники та рівні економічної вихованості дітей старшого дошкільного віку;
- вивчено та узагальнено організаційно-педагогічні умови економічного виховання старших дошкільників за взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї;
- обґрунтовано теоретично та перевірено в процесі дослідно-експериментальної роботи організаційно-педагогічні умови економічного виховання дітей старшого дошкільного віку за взаємодії ЗДО та сім'ї та надано результати.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання у розроблених діагностичних методик з вивчення стану економічного виховання дітей та форм взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї із проблеми, що досліджується.

База експериментального дослідження – заклад дошкільної освіти №29 «Світлячок» м. Прилуки Чернігівської області.

Впровадження результатів дослідження здійснювалося шляхом: написання:

статті «Особливості формування в старших дошкільників уміння економічного використання матеріалів у процесі художньо-продуктивної діяльності» // Вісник студентського наукового товариства НДУ ім. М. Гоголя. – 2019. – №21. – С. 231-235.

тез: «Соціалізуючі основи економічного виховання дошкільників // матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції для молодих науковців «Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення», НДУ імені М. Гоголя, 30 квітня 2020 року. С. 217-219.

та *участі у:*

- 1) IV Міжнародній науково-практичній конференції для молодих науковців «Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення», НДУ імені М. Гоголя (30 квітня 2020 р.).
- 2) Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку», м. Ніжин, 20-21 листопада 2018 р.

Структура роботи: кваліфікаційна робота містить вступ, три розділи з підрозділами, висновки до розділів, висновки, список використаних джерел, додатки. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 101 сторінку, з них – 83 сторінки основного тексту. Список використаних джерел охоплює 7 сторінок – 64 позиції. Кваліфікаційна робота містить 4 діаграми, 8 таблиць та 7 додатків на 10 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Економічне виховання дітей дошкільного віку як педагогічна проблема

В останні роки зростає увага науковців до різних питань, пов'язаних із різними аспектами розвитку та виховання дітей дошкільного віку. Все більше зацікавлюють вчених ті аспекти виховання дітей, які пов'язані із їхньою соціалізацією, здатністю пристосуватися до нових соціально-економічних реалій, реагувати на зміни життя.

Все активніше діти 21-го століття зістиковуються з реаліями економічного життя, зі стрімкими змінами в питаннях використання розрахунків, купівлі товарів, заощаджень, економності, раціонального зберігання коштів та ресурсів. На відміні від позиції людини – споживача благ, які надає природа, суспільне виробництво, в сучасне буття кожної людини входить необхідність підпорядковувати свої життєві та економічні можливості тим реаліям, які ставить перед нею держава, суспільство, сім'я тощо. Саме тому в науковій думці все більш активно розробляються питання, пов'язані із економічною соціалізацією дітей та молодого покоління, з визначення основ їх економічного виховання. Різні аспекти економічного виховання розглядалися в наукових працях А. Автономова, С. Батишева, А. Богуш, І. Сасової, В. Гербова, Т. Комарова, М. Васильєвої, Н. Гавриш, Л. Галкіної, Г. Григоренко, Р. Жадан, Ю. Лелюк, А. Сазонової та інших дослідників.

Розглянемо зазначені нами поняття більш детально.

Економічна соціалізація, за визначенням Є. Козлової, є процесом засвоєння індивідом економічних поглядів, прикладів економічної поведінки

[30, с. 307]. У даному процесі відбувається освоєння людиною соціальних ролей, навичок буття в соціумі та відповідної економічної діяльності.

Соціалізація економічна розглядається в контексті загальної соціалізації людини, коли в основі даних процесів лежить набуття людиною відповідного досвіду (життєвого, соціального, суспільного, економічного). Саме поняття «досвід» постало предметом вивчення кількох наук, зокрема – філософії, соціології, психології, педагогіки, культурології тощо.

У психолого-педагогічній літературі поняття «досвід» трактується як: сукупність закріплених у пам'яті відчуттів; способи й засоби практичної і пізнавальної діяльності; практично засвоєні знання, навички й уміння [39, с. 111]. За словником психолого-педагогічних понять, *досвід* трактується як сукупність усього того, що відбувається з людиною в її житті та що вона усвідомлює [50, с. 46]. Ключовою характеристикою цього поняття є сам механізм досвіду (накопичення – зберігання – передача). Відповідно до дієвості такого руху досвіду та його ефективності досягається й суспільний розвиток.

Досліджуючи з позицій філософії специфіку означеного наукового явища, І. Грушевська говорить про його постійний рух, пов'язаний з тим, що кожне нове покоління на початку свого входження у соціум вже має набуті матеріальні ресурси, результати праці людей, устатковані виробничі потужності й сили, відносини між людьми, поколіннями тощо. Усе це складається історично, має об'єктивний й незворотній характер [16, с. 99].

Вчені вважають, що ключовими ознаками досвіду є об'єктивність (вона зумовлена об'єктивним існуванням навколишнього світу, його об'єктів, природи, її явищ тощо), а також суб'єктивних моментів, які виникають в житті певної спільноти, групи людей, а також окремого індивіда.

Формування досвіду – складний процес, який передбачає кілька етапне набуття, а саме:

Умоглядний етап – коли людиною засвоюється досвід, вже набутий

людством або своєю етнічною спільнотою, родиною;

Первинний – етап, коли індивід свідомо засвоює, «опрацьовує» досвід стосовно своїх життєвих визначень, прагнень, уподобань. На цьому етапі відбувається визначення найбільш важливих для людини механізмів отримання, зберігання та передачі досвіду;

Вторинний етап – безпосереднє використання та трансляція досвіду, коли людина має достатній ресурс життєвих можливостей, суттєві знання та практичні уміння в різних галузях і має здатність до його передачі наступним поколінням [там само].

Як зазначає С. Матвієнко, існує кілька видів досвіду – життєвий, суспільний, соціальний, педагогічний, економічний, виховний. Усі вони формуються у процесі життя й діяльності людини, є взаємопов'язаними [37, с. 36]. Часто якість та глибина одного з видів досвіду впливають тотожні характеристики іншого або групи досвідів (наприклад, на основі життєвого формується педагогічний або соціально-економічний досвід).

В останні роки дослідники більш активно розробляють питання, пов'язані з набуттям дітьми та молоддю домірного до віку *економічного досвіду*.

Ґрунтовні дослідження стосовно особливостей формування у дітей дошкільного віку первинного економічного досвіду було здійснено А. Сазоною. В її дослідженні, особливо при проведенні експериментальної роботи перевага надавалася різним видам ігрової діяльності. На думку дослідниці, саме в грі діти 6-7 років здатні найбільш повно усвідомити ті знання та уявлення економічного змісту, які наляють їм дорослі. Також гра (особливо – сюжетно-рольові ігри та ігри-стратегії) має велике значення щодо відтворення в їх процедурі набутих дітьми знань елементарної економіки [48].

А. Сазонова визначає, що первинний економічний досвід закладається на початковому рівні у процесі відповідної соціалізації дитини. Це відбувається через проведення цілеспрямованих спостережень, бесід з

дорослими, відвідування цікавих об'єктів (крамниці, супермаркету, швейної фабрики, аптеки тощо)[там само].

Дослідниця визначає наступні компоненти економічного досвіду дітей 6-7 років:

- 1) *мотиваційний* (наявність у дитини інтересу до економічної сфери життя з наявними знаннями і вміннями у цій галузі),
- 2) *інформаційний* (наявність економічних уявлень, володіння елементарними економічними поняттями, розуміння основних економічних процесів та законів),
- 3) *операційний* (сформованість економічних дій, елементарних умінь та навичок економічної діяльності, уміння орієнтуватись у нестандартних соціально-економічних ситуаціях).

Засобом формування понять економічного досвіду дошкільників науковець визначає ігрову діяльність [48, с. 6].

Важливим визначається спрямування наслідувальних дітей за економічною поведінкою дорослих (наприклад, під час купівлі товару, квитка в автобусі, оплаті розрахунковою картою тощо). Коли досвід сформується таким чином, він стає підґрунтям для подальшого, більш педагогічно керованого процесі спеціального економічного виховання.

Отже, ми визначили, що поняття економічний досвід та економічна соціалізація є взаємообумовленими, досвід слугує основою, а соціалізація – надбудовою такого процесу, який називається економічним вихованням. Дослідники проблеми економічної соціалізації говорять про те, що даний процес є гармонійним входженням молодого людини до економічної сфери суспільства [42, с. 66].

Такий рух буде доцільним за умови сформованості відповідного економічного мислення, розуміння реалій та перспектив в розвитку національної та світової економіки, а також набуття відповідної економічної поведінки, що відносно дорослої людини може розглядатися як конкретні фінансові або економічні дії.

Як зазначає Т. Атрощенко, метою економічної соціалізації є формування домірного до віку рівня економічного досвіду, який, в свою чергу, виступає гарантом успішності людини у різних видах економічної діяльності [2, с. 7].

Дослідник Я. Курінний визначає наступні соціально-педагогічні умови реалізації первинної економічної соціалізації у ЗДО:

- використання потенціалу ігрової діяльності в економічній соціалізації;
- створення раціонального освітнього середовища закладу;
- організація дієвої соціально-педагогічної практики взаємодії закладу з родинами, в якій головною метою визначається зміни динаміки ціннісних орієнтацій особистості старшого дошкільника під впливом ранньої економічної соціалізації [34, с. 124].

Кінцевим результатом цілеспрямованої роботи з економічного виховання дітей буде набуття ними необхідної **економічної компетенції**. Це питання нині активно розробляється такими науковцями, як Н. Гавриш, Н. Дуднік, , Н. Грама, Р. Жадан, С. Іванчук, Л. Кларіна, Е. Курак, Я. Курінний, О. Нікуліна, А. Смоленцева, А. Шатова та ін. Їхні наукові роботи розкривають основи економічного виховання та констатують, що необхідно якомога раніше знайомити дітей із соціально-економічними відносинами в суспільстві.

Дослідниця А. Шатова висловлює думку стосовно того, що за відсутності правильно організованого економічного виховання дітей у них можуть проявитися негативні сторони в поведінці дітей – безгосподарність, неохайність, байдужість до речей, книг, іграшок, матеріалів для ігор і занять; більше того, формуються нерозумні, а іноді й невиправдані потреби, порушується процес формування правильних ціннісних орієнтацій» [62, с. 70].

На виконання основних завдань Базового компоненту дошкільної освіти в Україні [17] у ЗДО проводиться робота щодо формування у дітей необхідної економічної компетенції. Це визначається в освітніх лініях

«Особистість дитини» (стосовно розвитку особистісних якостей, таких як бережливість, економність, самостійність тощо), а також «Дитина у соціумі» (більшою мірою розкрито питання соціально-економічного розвитку дитини, засвоєння нею соціальних відносин.).

Економічне виховання, на думку Т. Атрощенко, – це процес спрямованої взаємодії дорослого та дитини щодо передачі дорослим наявного у нього досвіду діяльності у галузі економіки та необхідних щодо цього знань; набуття малюком необхідних понять [2, с. 7].

Окрім вищевказаного, слід звернути увагу на важливість формування особистісної сфери дитини, зокрема – моральних почуттів та якостей особистості. На думку Г. Григоренко та Р. Жадан, це надасть в майбутньому можливість дошкільникові здійснювати успішно й самостійно необхідні економічні дії. Слід також вказати на те, що завдяки формуванню дитини інтересу до основ економіки, у майбутньому можна визначити в неї здатність до підприємництва та занять бізнесом, зокрема – торгівлею тощо [15, с. 23].

Відповідно до вимог чинних програм, дитина 6-7 років у сфері елементарної економіки повинна знати, що:

- 1) кожна людина з тим, щоб добре жити, повинна працювати;
- 2) людина не може мати одразу все те, що їй заманеться, тому слід обирати найважливіше для її життя;
- 3) є поняття «вибір» і воно стосується щоденної роботи в галузі економічного ведення господарства;
- 4) слід обов'язково економно ставитися до природних ресурсів, оскільки вони мають тенденцію до скорочення та дорожчання;
- 5) чим більше людина використовує свої особистісні можливості, тим кращих результатів може досягнути в житті, отже – бути більш матеріально забезпеченою[18].

Відповідно до сформованості знань та уявлень елементарної економіки, діти мають визначати й відповідні уміння, які стосуються вибору товарів, уміння правильно витратити гроші, брати решту, орієнтуватися в специфіці

реклами, пояснити значення товару; знати результати праці різних людей тощо.

Економічне виховання у ЗДО здійснюється у традиційних формах роботи, як-от:

- заняття (комплексні, інтегровані, комбіновані);
- екскурсії;
- спостереження;
- ігрова діяльність;
- трудова діяльність тощо.

Окрім того, в останні роки все активніше використовуються новітні технології та інноваційні методики:

- проектування;
- творче моделювання;
- програвання ситуацій економічної спрямованості; аукціон ідей тощо[3, с. 389].

У процесі проведення цих та інших форм роботи діти мають усвідомити на доступному їм рівні специфіку економічної сфери, наближеної до домашнього господарства, сутність його ведення, що таке заощадливість та раціональне витрачання коштів, що таке запаси, для чого люди їх утворюють тощо.

Економічна освіта, на думку А. Смоленцевої, є результатом спеціально організованої педагогічної діяльності щодо збагачення економічним змістом різних видів роботи з малюками (творчої, логіко-математичної, пізнавальної, пошукової, дослідницької тощо). Це, на думку науковця, сприяє розвитку в дітей основ економічного мислення [51, с. 7].

Позитивна, цілеспрямована робота з економічного виховання сприяє формуванню у дітей основ *економічної культури*, яка на думку вчених, є певною сукупністю знань, норм, навичок та цінностей суспільства, а також виконання людьми відповідних ролей в економічній сфері.

Таким чином, у даному підрозділі нами розкрито теоретичні основи економічного виховання дітей дошкільного віку, яке визначається як елементарна економіка. Щодо цього, нами було схарактеризовано опорні поняття з теми дослідження, які складають його змістовну основу. Ними є: «економічна соціалізація», «економічне виховання», «економічна освіта», «економічна грамота», «економічний досвід», «економічна компетентність». Усі ці поняття є вагомими аспектами економічного виховання й становлять своєрідний причинно-наслідковий ряд й певну взаємо підпорядкованість.

1.2. Специфіка взаємодії ЗДО із сім'єю щодо економічного виховання дітей старшого дошкільного віку

Основними інститутами економічної соціалізації дітей старшого дошкільного віку є сім'я та заклад дошкільної освіти. Успіх їхнього впливу на набуття дитиною економічного досвіду визначається тим, що вони не будуть заміняти або дублювати свої функції та підмінювати вплив на зазначений процес, а гармонійно взаємодоповнюватися.

Слід вказати на те, що сучасний заклад освіти як первинний соціально-виховний інститут дошкільного дитинства та сім'я визначають свої специфічні функції, можливості, які підпорядковуються соціально-економічним станом суспільства, родини, закладів освіти тощо.

Ми погоджуємося з думкою Я. Курінного стосовно того, що в часи соціальних негараздів актуалізується й посилюється соціально-педагогічна складова діяльності державних освітньо-виховних установ [34, с. 126]. На сьогодні специфіка діяльності дитячого садка визначається його освітніми та виховними можливостями, тим, що він інтегрує родинні функції соціалізації дітей відносно різних аспектів даного процесу.

Завдяки об'єднанню зусиль батьків, родини та колективу закладу освіти спрямований на створення та гармонізацію єдиного соціального

простору для вихованців, проведення педагогічно значущих заходів, які сприяють розвитку, вихованню та соціалізації малюка.

Слід також вказати на те, що в останні роки під впливом процесу реформування національної освіти, дитячі садочки поступово звільняються від утилітарного підходу до взаємодії з батьками. На перше місце в організації роботи виноситься її доцільність, реалістичність та ефективність.

Сучасні батьки все більше звертаються до наукової літератури з питань розвитку їхньої дитини, багато з них визначають важливість співпраці з практичним психологом закладу з різних питань розвитку їхньої дитини.

Нині, в контексті реалізації дитино центричного підходу, змінилася основна характеристика співпраці ЗДО та родини – все більше увага спрямовується на користь останньої, її можливостей. Інтересів, можливостей включення у загально виховний процес. Як зазначає Є. Голубева, у даних обставинах сім'я та ЗДО визначаються «активними суб'єктами діалогу з питань забезпечення повноти соціально-педагогічного й культурно-освітнього середовища для життя, розвитку і самореалізації дитини» [10, с. 128].

Для нашого дослідження важливими визначаються дві останні функції, оскільки саме вони забезпечують механізм оволодіння дитиною знань економічного характеру, пов'язаних із сімейною економікою.

Як зазначає В. Кушнір, перші знання про економіку діти отримують в родині, так як вона найтіснішим чином пов'язана з економічним життям всього суспільства[35, с. 137]. Традиційно, однією з основних завдань сім'ї є її господарсько-економічна діяльність, яка є необхідною умовою життя та розвитку сімейних відносин. Повсякденне врахування витрат і доходів, правильне використання кожної трудової гривні, бережливе ставлення до продуктів харчування, одягу – все це представляє великі можливості для економічного виховання дітей в сім'ї.

Єдиним джерелом доходу є чесна праця, тому сім'я повинна виховати: повагу до праці, працюючих людей, чесно заробленим грошам; формувати

бережливе ставлення до всього, що створено людиною; навчати дитину раціональній організації праці, щоб при найменших витратах отримати необхідні результати. Дослідниця І. Сасова зазначає, що сімейне економічне виховання має ряд особливостей і переваг у порівнянні з іншими формами суспільного виховання. Воно освячено авторитетом батьків, силою сімейних традицій та звичаїв [49, с. 31].

Сімейне виховання індивідуальне, звернене безпосередньо до дитини. Виховні можливості сім'ї характеризуються безперервністю, тривалістю, різнобічністю. Економічне виховання дітей в сім'ї є систематичним, цілеспрямованим впливом дорослих членів сім'ї, всього сімейного укладу на формування у дітей господарського відношення до особистого та суспільного надбання, повага до працьовитих людей, до праці в усіх її відношеннях.

В. Худяков вказує на те, що, не дивлячись на те, що сімейному вихованню надається велике значення в економічному вихованні дітей, батьки в родині вирішенням цих питань майже не займаються [49, с. 55]. У дітей стихійно створюється представлення про те, що батьки повинні задовольняти всі їхні потреби та прагнення. Саме на цьому ґрунті виростає споживче ставлення до батьків, з'являються бажання, котрі батьки вже не в змозі задовольнити. Вкрай рідко батьки спілкуються з дітьми про поза сімейні економічні проблеми (собівартість виробу, оплату праці, матеріальне стимулювання, ціну, прибуток, бережливість, обачність).

Дослідниця Л. Галкіна зазначає, що на державному рівні за останні роки значно підвищився інтерес до проблеми сім'ї, зокрема, сімейного бюджету та ведення домашнього господарства. Серед причин зростаючої популярності сімейної економіки можна назвати насамперед те, що люди приходять до усвідомлення простої істини – не можна побудувати суспільство з ефективною економікою, високим рівнем життя та соціальною справедливістю, особливо в умовах ринку, якщо основна група – сім'я розвивається на нездоровій соціально-економічній, психологічній, моральній основі [9, с. 119].

На думку Л. Галкіної, член неблагополучної сім'ї – це нещасна та конфліктна людина, при чому не тільки в особистому житті, а й не «вигідна» для всього суспільства. Тоді коли благополучна людина в сімейному житті – це активний творець всього доброго, гуманного, справедливого. Ось чому прагнення людей до щастя та благополуччя в сімейному житті – справа державна. Ряд вчених-соціологів затверджують, що прогрес суспільства залежить навіть більше від сім'ї, ніж від виробництва, науки, міжнародних відносин, разом узятих [9, с. 98].

Аналіз наукової літератури визначив, що в останні роки створено ряд робіт навчально-методичного та методичного характеру, в яких дослідниками були розроблені рекомендації по здійсненню взаємозв'язку з сім'єю з даного напрямку і перспективний план щодо встановлення взаємозв'язку з сім'єю з економічного навчання старших дошкільників.

Таким чином, сім'я відіграє велике значення у всебічному розвитку та соціальному становленні особистості, в тому числі з формування первинних економічних знань, що необхідні дитині на господарсько-побутовому та суспільно-економічному рівнях. Успішне економічне виховання, в тому числі формування економічних знань у дітей старшого дошкільного віку можливе лиш при здійсненні тісної взаємодії між дошкільним закладом і сім'єю. Основи такої роботи було розглянуто у даному підрозділі.

1.3. Проектна діяльність як основа взаємодії ЗДО із сім'єю щодо економічного виховання старших дошкільників

Одним із важливих напрямів роботи з організації економічного виховання старших дошкільників, набутого за взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї, є проектна діяльність.

Проектування походить від слова «проект», відомого в українській мові з 18 ст., яке походить, в свою чергу, від латинського *projectus*, що

означає «кинутий вперед». З даного визначення можна зрозуміти, що головне призначення проекту – ніби забігати наперед, організувати роботу.

П. Буккер та Т. Вудсон вказували на те, що сам цей процес в основі своїй є ітераційним, тобто, рішення, що приймається може підлягати багатократним змінам, переглядам тощо. Моделювання певного процесу або явища може повторюватися багатократно, допоки не визріє найбільш прийнятний до реалізації його варіант або найбільш чітко буде простежуватися кінцевий результат [9, с. 24].

О. Каплуновська розглядає під проектуванням певні уявлення про об'єкт, яке чітко об'єктивується та конкретизується відповідно розробленою технічною документацією. Тобто, на думку вченого, використання проектування можливе й в інших галузях науки, окрім технічної сфери, проте логіка алгоритмізації подальших (проектних) дій повинна бути дотримана розробниками [28, с. 11].

Педагогічна наука також достатньо ґрунтовно дослідила специфіку використання проектних технологій у процесі навчання та виховання дітей та учнівської молоді.

У наукових працях дидактів В. Краєвського, І. Лернера, В. Лебедєва, Д. Махотіна, В. Серікова та ін. проектування розглядається як:

- 1) етап педагогічної діяльності відповідно до вирішення певного педагогічного завдання;
- 2) таким видом діяльності, що є неодмінною умовою здійснення регулюючої функції педагогіки.

У вітчизняній педагогіці проектування розглядається в трьох аспектах:

- як етап окремої педагогічної роботи за вирішення поставлених навчальних або виховних завдань;
- проектування відповідних різнорівневих систем, педагогічних процесів, складних ситуацій
- метод пізнання тих об'єктів, явищ, моделей, які цікавлять тих, хто навчається або досліджує.

Вчений В. Давидов, розглядаючи проектування у якості методу пізнання, виокремив такі моменти, що є характерними саме для навчальної діяльності:

- 1) проект моделі визначається дієвим засобом достатньо глибокого наукового пізнання;
- 2) він виступає у якості прототипу оригіналу, замінюючи його, що значно зручніше при вивченні логіки, сутності, своєрідності складних за структурою або сутністю об'єктів;
- 3) проект є доцільним та ефективним, коли він охоплює тільки ті властивості прототипу, які є об'єктом дослідження [40].

В освіті нині активно запроваджується вищезазначений вид наукової діяльності з огляду на оновлення змісту освіти, у тому числі – дошкільної. Дослідниця О. Каплуновська, розкриваючи потенціал використання проектної діяльності для дошкільної освіти, вказує на те, що воно повинно мати яскраво виражене методичне спрямування [28, с. 13].

У закладі дошкільної освіти такий напрям роботи може здійснюватися й спільно з батьками вихованців. Тоді він визначається як колективна робота спільно з батьками над будь-якою навчальною темою. Можна розглядати його як метод проблемного навчання або спосіб організації поетапної практичної діяльності на основі взаємодії дітей та дорослих (батьків, родичів дитини, а також вихователів) з метою досягнення запланованого.

Розглянемо, якою мірою можна використовувати потенціал проектної діяльності стосовно економічного виховання дітей 6-7 років.

Перш за все, слід вказати на те, що дитяча проектна діяльність має свої вікові характеристики. До п'яти років вона розглядається на наслідувально-виконавському рівні, що зумовлюється відсутністю досвіду в дитини, перш за все – життєвого, а також соціально-комунікативного та власне економічного.

З розвитком самостійності у дітей з'являється можливість уточнювати з ними мету та завдання роботи, обговорювати подальші кроки, добирати

спільно необхідні ресурси для досягнення очікуваного результату.

Як зазначає Н. Токаренко, метод проектів, над якою б темою щодо цього не працювали малята, надає змогу об'єднувати усі види дитячої діяльності – ігрову, пошукову, комунікативну, дослідницьку, пізнавальну, навчальну та творчу як безпосередньо у закладі досвіти, так і вдома. Тим самим можна вказати на те, що проект дозволяє повномірно залучити до нього й батьків вихованців [56, с. 12].

Стосовно використання даної технології роботи з дітьми, варто вказати на те, що доцільно щодо цього обирати короткотривалі з них (вони тривають протягом одного дня перебування дитини в садку або навіть одного заняття).

Оскільки не всі з тем, які добирає вихователь до роботи, є одразу зрозумілими дітям, наприклад тема «Виробництво», «Обмін товарів» тощо, варто в короткотривалому проекті застосувати частину попередньої роботи, коли діти зможуть переглянути відеоматеріали, почитати художню літературу даного спрямування.

Дуже важливу роль у реалізації проекту відіграє доцільно дібрана наочність. Перш за все, слід правильно оформити інформаційний куточок для дітей. Саме в цій роботі можуть допомогти батьки, заповнивши стенди матеріалами – фотографіями того виробництва, де вони працюють або працювали їхні батьки. Дуже цікавим визначається в такій формі співпраці створення порівняльних стендів типу «У минулому – нині». Це надасть змогу дітям запропонувати в творчих роботах, які ж форми виробництва, економічних відносин вони вбачають в майбутньому, чи потрібні людям будуть гроші, в яких крамницях вони будуть здійснювати покупки тощо.

Безпосередня реалізація проекту гномічного спрямування може передбачати менші кількість етапів, ніж у традиційних психолого-педагогічних проектах. Це пов'язано з тим, що зміст роботи ще достатньо складний для дітей потребує додаткової підготовки вдома.

Наприклад, розглянемо *три етапний проект* у роботі над темою «Покупки»:

1-й етап: визначаються складові інтересів дітей за темою, визначається й коротко аналізується проблема: *Про що ми можемо дізнатися?*

2-й етап: окреслюються шляхи пошуку, спільних дій з батьками та іншими дорослими. *Як будемо дізнаватися? У кого варто спитати? Кого залучити до роботи?*

3-й етап: розробляються конкретні види та елементи діяльності. *Що та як будемо робити? Який продукт створюватимемо?* На цьому етапі важливо провести узагальнюючу форму навчальної роботи, яка унаочнить дітям усе вивчене. Саме тут варто запросити до співпраці батьків, які допоможуть провести екскурсію до крамниці або «організувати» її безпосередньо в групі.

У реалізації проекту даної тематики можна запропонувати батькам включитися до екскурсії до краєзнавчого музею, де можна ознайомитися з грошовими знаками нашої країни та інших країн. Вдома малюкам можна почитати авторські казки В. Катаєва «Дудочка та глечик», «Чарівна обручка» та ін.

Також доцільно запропонувати батькам побувати з дітьми у крамниці, поцікавитися цінами на основні продукти, пояснити дітям, чому ціна на одні товари більша, а на інші – навпаки.

Таким чином, важливим засобом економічного виховання дітей старшого дошкільного віку є проектна діяльність. Вона дозволяє систематизовано надати дітям знань елементарної економіки. Також ця діяльність надає можливість налагодити ефективну співпрацю педагогів ЗДО та батьків з питань економічного виховання дітей 6-7 років.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Одним з важливих напрямів роботи з дітьми старшого дошкільного віку є економічне виховання. Ця організована дорослими (педагогами й батьками) спеціальна система роботи передбачає формування у дітей, напередодні їх вступу до школи, основ елементарної економіки. Вона, в свою чергу, включає знання, уміння та навички щодо створення, розподілу, споживання спеціально створених речей (товарів), їх обміну тощо. Ця ланка життя людей тісно пов'язана із їх соціальними взаємовідносинами, що дає змогу говорити й про основи ранньої економічної соціалізації дітей.

Процес економічного виховання неможливий та неефективний без тісної взаємодії дорослих, які беруть участь у вихованні дошкільника – педагогів закладу дошкільної освіти, батьків та рідних дитини. Зазначимо, що основні взаємовідносини зі світом у малюка відбуваються в безпосередніх контактах з рідними та чужими людьми, в ситуаціях, що пов'язані із організацією життя людини у тому числі – економічних.

У закладі освіти нині функціонують як традиційні форми взаємодії з батьками, так і новітні, засновані на використанні ресурсів мережі Інтернет, соціальних мереж тощо. У сфері малої економіки така співпраця повинна бути спрямованою, перш за все, на розширення й поглиблення соціально-економічного досвіду малюка. Цьому сприятимуть такі заходи, як спільні з дорослими екскурсії до крамниць, краєзнавчих музеїв, проведення міні-дискусійних клубів, створення альбомів малої економіки тощо.

Особливу роль в економічному вихованні відіграє спілкування дітей з дорослими через живу бесіду, розмову, відповіді дорослих на їх численні запитання, які є одним із показників їхнього розумового розвитку.

Для того щоб ефективніше формувати у дитини старшого дошкільного віку засади доступної їм економіки потрібно, щоб відбувалася взаємодія між

сім'єю та закладом освіти. Для цього використовують форми й методи такої взаємодії. Форми роботи з батьками можуть бути колективними (батьківські збори, зустрічі з батьками, заняття – тренінги, дні відкритих дверей), індивідуальними (бесіди, консультації, відвідування дітей вдома, залучення батьків до життя дитячого садка) та наочно – інформаційними (виставки дитячих робіт, реклама книг, папки – пересувки). Також застосовуються такі форми взаємодії як: семінари – практикуми, «круглий стіл», дискусія, усні журнали, брифінг, батьківські конференції, сімейні клуби, «батьківська пошта» і «телефон довіри», ігротека. До методів ми відносимо: спілкування з членами родини; бесіди; відвідування окремих сімей.

Одним із вагомих засобів виховання в дітей основ дитячої економіки є проектна діяльність. Вона спирається в своїй організації на всі види діяльності дітей, а також уможливорює широкий спектр спільних з батьками форм роботи. Проект надає можливість включити дітей до цікавих форм роботи, які логічно доповнюють одна одного, використовувати можливості пошукової та дослідницької діяльності, залучити до такої роботи батьків, фахівців, обрати цікаві засоби до її реалізації.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ВЗАЄМОДІЇ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ТА СІМ'Ї

2.1. Критерії, показники та рівні економічної вихованості дітей старшого дошкільного віку, набутої за взаємодії дошкільного навчального закладу та сім'ї

Емпіричне дослідження практики закладу дошкільної освіти щодо з'ясування організації взаємодії педагогічного колективу садочка з батьками вихованців та визначення тих умов, які визначають ефективність даного процесу, а також чинників негативного на нього впливу.

Із зазначеною вище метою ми провели констатувальний експеримент, метою якого було вивчення стану економічного виховання дітей 6-7 років за взаємодії дитячого садка та сім'ї, а також виявлення умов, які надають найбільший вплив на організацію вищезазначеного процесу.

Відповідно, у ході експериментальної роботи розв'язувалися наступні завдання:

1. Розробити критерії, показники та виявити рівні економічної вихованості дітей 6-7 років;
2. З'ясувати чинники впливу на ефективність взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї з питань економічного виховання старших дошкільників;

Реалізація програми експерименту відбувалася в три етапи.

На першому, підготовчому етапі, ми добирали необхідні діагностичні методики, які дозволяють вивчити практику дитячого садка з обраної нами

проблеми, а також з'ясувати, які саме умови будуть найбільшою мірою впливати на дієвість взаємодії колективу закладу освіти та батьків вихованців у роботі із формування у дітей елементарної економіки.

Розроблена нами методика базувалася на задіюванні трьох напрямів роботи – зі старшими дошкільниками, їхніми батьками та вихователями ЗДО.

Розробка діагностичних методик ґрунтувалася на вивченні нами наукових робіт А. Богуш [3], Н. Гавриш [54], Н. Грами [11; 12], Н. Кладієвої [58], А. Сазонової [48], О. Козлової [30].

Здійснений нами аналіз наукових джерел надав змогу визначити критерії та показники економічної вихованості дітей 6-7 років, яка формувалася за участі батьків та під впливом форм взаємодії ЗДО та родин вихованців (дод. А).

Розроблена нами структура економічної вихованості у процесі нашого подальшої експериментальної роботи дозволить більш глибоко й виважено зрозуміти зміст категорії, що досліджується, як складної системи, з'ясувати специфіку та встановити взаємозв'язки. Розглянемо більш детально означені критерії стосовно дошкільників 6-7 років.

Так, *інформаційно-змістовий критерій* зумовлював наявність у дітей необхідних до віку уявлень, понять та знань елементарної економіки. Цей напрям роботи реалізується переважно вихователями закладу дошкільної освіти у процесі проведення різних форм роботи – заняття із ознайомлення із соціумом, різні види ігор, економічні проекти тощо.

Отримані знання діти мають змогу втілювати у самостійних іграх, предметно-продуктивній діяльності у II половину дня. Вчені А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, І. Сасова, А. Сазонова у своїх працях чітко визначили обсяг елементарних понять дитячої економіки, які засвоюються у різних вікових групах. Це такі поняття, як-от: гроші, товар, покупки, крамниця, обмін, виробництво, решта, гаманець, оплата, заробітна плата тощо.

Наявність усвідомлення дітьми даних понять визначається відповідною лексикою мовлення дітей. *Показниками* даного критерію є:

- 1) розуміння дітьми основних економічних понять;

2) доцільне її використання в активному та пасивному мовленні.

До даного критерію були дібрані наступні методики:

1. **Індивідуальна бесіда з дітьми**(дод. Б).

Завдання до проведення бесіди: з'ясувати розуміння дітьми основних понять елементарної економіки, правильність використання їх у процесі бесіди.

Питання індивідуальної бесіди з дітьми

1. Що таке *гроші*? Для чого потрібні гроші?
2. Чи допомагаєш ти батькам робити покупки?
3. Що таке *решта*?
4. Чи не забуваєш ти отримувати решту в касира?
5. Чи скуповувався ти разом з батьками на ринку? Де тобі більше подобається скуповуватися – в магазині чи на ринку?
6. Чи дають тобі батьки кишенькові гроші?
7. Що таке *економити гроші*, навіщо це потрібно?
8. Чи подобається тобі дізнаватися більше про можливість правильно, з користю, використовувати гроші?
9. Чи подобається тобі гратися в гри типу «крамниця»?
10. Які цікаві заходи, що стосувалися економії, грошей, купівлі, проходили у вас у садочку? Чи брали участь у цих заходах твої батьки?
- 11.

Критерії оцінювання (за 4-бальною системою)

Кількість балів	Якість відповіді дитини
3	Відповідь повна. Дитина самостійно наводить приклади, робить пояснення, може наводити приклади.
2	Відповідь нерозгорнута. Пояснення дитиною надаються лише після постановки уточнюючих запитань дорослого.
1	Відповідь закоротка. Дитина практично не може самостійно надати жодних пояснень.
0	Відповідь відсутня.

Загальна сума балів за бесіду:

- 30-21 бал - Д - достатній рівень;
 20-11 балів - С – належний рівень;
 10 і менше балів - Н - низький рівень.

2. Словниковий тест (за методикою А. Сазонової).

Завдання до проведення тесту: визначити та вербальному рівні сформованість мінімальної економічної лексики.

Матеріал: 6 карток з рисунками та відповідні бланки із розробленими запитаннями. Матеріал до словникового тесту.

Процедура виконання. Кожний з запропонованих діям листів містив по чотири малюнки. Експериментатор на початку пропонує дитині вибрати рисунок, який визначав вказане ним слово чи словосполучення економічного значення. По тому, екзаменатор до кожного рисунка ставить перед дитиною декілька уточнюючих або навідних запитань [48].

Критерії оцінки завдань (словниковий тест):

Оцінка, бали	Якість виконання завдання
3	Завдання виконане самостійно..
2	Завдання виконане з підказкою..
1	Завдання виконане з допомогою..
0	Завдання не виконане. Дитина відмовилася.

Загальна сума балів з серією:

- 9 – 8 балів – В – високий рівень;
 7 – 6 балів – Д – достатній рівень;
 5 – 4 балів – С – середній рівень;
 3 і менше балів – Н – низький рівень.

Мотиваційний критерій мав на меті з'ясувати намагання малюків до взаємодії з малою (дитячою економікою), засвоєння цікавих, нових для них

знань, опанування нової інформації, яка стосувалася соціально-економічного життя людей. Також даний критерій дозволяє визначити прагнення дітей до участі у заходах пов'язаних із такими сферами життя людей, як купівля, економічне ведення господарства, виробництво тощо.

Показники мотиваційного критерію:

- 1) наявність інтересу до економічної сфери;
- 2) бажання брати участь у різних заходах економічного спрямування, у тому числі – спільно з батьками.

Відповідно, до цього критерію були дібрані наступні методики:

1. *Колективна бесіда з дітьми*(дод. В).

Завдання до проведення бесіди: з'ясувати прагнення дітей до засвоєння основ елементарної економіки, до участі в іграх та проектах економічного змісту, формах економічно-виховної роботи, які передбачають участь батьків.

Питання колективної бесіди з дітьми

1. Як ви розумієте поняття «економічність»?
2. Що можна економити?
3. Чому в сучасному світі все більше говорять про необхідність економії води, газу, електроенергії?
4. У кого в сім'ї приділяють увагу економії ресурсів?
5. У кого в сім'ї приділяють увагу сортуванню побутового сміття? Чи схвалюєте ви дії своїх батьків?
6. Хто хотів би в майбутньому стати активним захисником природи?
7. Хто брав участь у екологічних заходах, що проводилися у садочку?
8. Чи брали ваші батьки участь у таких заходах?
9. Чому, на вашу думку, батьки не приділяють достатню увагу участі в тих заходах, що проводяться у садочку?

Критерії оцінювання (за 4-бальною системою)

Кількість балів	Якість відповіді дитини
3	Відповідь повна. Дитина самостійно наводить приклади, робить пояснення, може наводити приклади.
2	Відповідь нерозгорнута. Пояснення дитиною надаються лише після постановки уточнюючих запитань дорослого.
1	Відповідь закоротка. Дитина практично не може самостійно надати жодних пояснень.
0	Відповідь відсутня.

Загальна сума балів за бесіду:

- 30-21 бал - Д - достатній рівень;
 20-11 балів - С – належний рівень;
 10 і менше балів - Н - низький рівень.

Також ми використовували такі методики:

1) *Індивідуальна бесіда з дітьми* (дод. Б).

Завдання до проведення бесіди: уточнити мотивацію дітей на засвоєння знань, уявлень та безпосереднього практичного економічного досвіду, їхню спрямованість та інтерес до елементарної економіки.

2) *Спостереження* за різними видами діяльності дітей щодо з'ясування характеру мотивації та операційності дій, пов'язаних із елементарною економікою (дод. Г).

Завдання до проведення спостереження: з'ясувати наявність прагнень дітей до засвоєння нової інформації про основи економіки, їхні бажання безпосередньої участі у різних видах відповідної роботи.

Операційний критерій визначав практичні уміння дітей економічної спрямованості. На думку А. Сазонової, набуття дитиною основ економіки повинно сполучатися з необхідними практичними діями: купівлею, визначенням в іграх, уміннями раціонально використовувати матеріали тощо. Л. Галкіна вказує на важливість визначення основ економіки в різних видах

ігор та дитячої праці, у тому числі – художньої. Технічна та трудова діяльність надає можливість дитині побачити на доступному для неї рівні доцільність засвоєних попередньо понять, таких як: купівля, обмін, продаж, отримання решти, економність тощо.

Показниками даного критерію визначено наступні:

- 1) адекватність вияву економічних знань та умінь в різних ситуаціях та видах діяльності;
- 2) уміння здійснювати раціональні економічні дії в різних умовах.

З тим, до перевірки даного критерію було використано наступне:

1. **Спостереження** за економічними діями та визначеннями поведінки дітей у різних видах діяльності, пов'язаних із елементарною економікою

Завдання до проведення спостереження: визначити сформованість у дітей умінь та навичок діяльності, пов'язаної з основами економіки.

Програма спостереження

Мета спостереження: дослідити мотиваційні прояви та операційні визначення дітей старшого дошкільного віку під час їхньої участі в різних видах діяльності з наявністю економічної складової.

Об'єкт спостереження: діти.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Предмет спостереження: уміння та мотивація до елементарної економічної діяльності.

Завдання спостереження:

- 1) виявити бажання старших дошкільників самостійно й правильно виконувати завдання економічного змісту;
- 2) визначити їхні уміння правильно виконувати дію з огляду на економіку;
- 3) виявити інтерес до занять елементарною економікою.

Форма фіксації результатів спостереження: протокол. Бланк протоколу.

Вид спостереження: цілеспрямоване, вибіркове, безпосереднє,

зовнішнє, систематичне.

Отже, з метою вивчення критеріїв економічної вихованості дітей 6-7 років нами було розроблено та застосовано у практичному дослідженні наступні емпіричні методи:

- 1) індивідуальна бесіда з дошкільниками;
- 2) словниковий тест (за методикою А. Сазонової);
- 3) колективна бесіда з дітьми;
- 4) спостереження за різними видами діяльності дітей щодо з'ясування характеру мотивації та операційності дій, пов'язаних із елементарною економікою.

На основі теоретичного вивчення наукових джерел з проблеми формування у дітей 6-7 років засад елементарної економіки, а саме праць дослідників А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грами, Р. Жуковської, Е. Кладієвої, Т. Михайліченко, В. Нечаєвої, І. Сасової, А. Сазонової, І. Шатової, нами було розроблено рівні економічної вихованості дітей даного віку. Їх характеристика надана нижче.

Достатній рівень економічної вихованості характеризує дітей, у яких сформовано достатнє коло основних економічних понять, набутих нами у процесі цілеспрямованої педагогічної роботи та розвиненого життєвого та соціально-економічного досвіду. Діти цього рівня достатньою мірою орієнтуються в домірній до віку економічній термінології, розуміють значення багатьох понять й роз'яснюють їх значення практично без підказок з боку дорослого. Проте, у процесі різних видів діяльності економічно спрямована лексика використовується з помилками або замінюється іншим словом. Дошкільники цього рівня виявляють достатній інтерес до вивчення засад економіки для дітей, однак їхні прагнення до безпосередньої участі у заходах часто скеровуються педагогом. Діти виявляють бажання щодо розширення економічного досвіду за рахунок включення у різні форми роботи економічного змісту, у тому числі – спільно з батьками.

Для *задовільного рівня* економічної вихованості характерне пасивне, а

часто – й споживацьке ставлення дітей до сутності різних соціально-економічних життєвих ситуацій. Діти цього рівня визначають значну опіку зі сторони батьків щодо включення в економічні реалії на рівні дитячих можливостей. У них обмежений життєвий та власне економічний досвід. Дошкільники часто не мають бажання включатися в різні види ігор економічного змісту. Відсутність міцних знань та уявлень обмежує бажання дітей до участі в проектах та іграх-стратегіях економічного змісту. Для дітей цього рівня характерна слабка зацікавленість щодо участі в формах проектної діяльності, а також спільно з батьками. Більшою мірою вони спрямовані на власній ігровій діяльності або колективних іграх.

Для *низького рівня* економічної вихованості притаманне байдуже відношення до проблеми економічного буття, різних аспектів життя людей, пов'язаних із економікою. Діти знають обмежене коло основних економічних понять, переважно тих, які використовуються в побуті. Інтерес до економічної сфери не визначає сталості, він підтримується за рахунок застосування педагогом цікавої наочності, розповідей, організацією цікавих заходів. Малюки не визначають уміння раціональності дій, економності, заощадливості. Вони не мають власної позиції щодо необхідності економії навколишніх ресурсів.

Таким чином, з метою визначення стану практики закладу дошкільної освіти з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку нами було розроблено критерії економічної вихованості та їхні показники, дібрано необхідні діагностичні методики до кожного критерію та теоретично визначено рівні економічної вихованості дітей (достатній, задовільний, низький).

2.2. Методика проведення констатувального етапу експерименту

З метою розв'язання другого завдання констатувального експерименту

нам необхідно було з'ясувати чинники впливу на ефективність взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї з питань економічного виховання старших дошкільників. Означена співпраця визначає свою ефективність через застосування відповідних форм роботи (економічні проекти, екскурсії, «Школи маленької економіки», гурток «Домашнє господарювання» тощо).

Зі сторони батьків така співпраця визначає ефективність не тільки власне активністю батьків, їх бажанням безпосередньо брати участь у різних заходах, допомагати у розробці стратегії роботи, а також у виготовленні необхідних матеріалів тощо. Йдеться також про те, що батьки повинні приділяти велику увагу сімейному економічному вихованню дитини, дотримуючись порад вихователів щодо цього.

У свою чергу, ефективність зазначено роботи зі сторони вихователів забезпечується завдяки їх виваженому методичному підходу до цього, добору найкращих варіантів спільної роботи, які будуть нескладними, доступними для батьків, а також зацікавлять дітей.

До участі в нашій експериментальній роботі було залучено 34 дитини віком 6-7 років, 50 батьків та 10 вихователів закладу дошкільної освіти №29 «Світлячок» м. Прилуки Чернігівської області.

Розподіл дошкільників на групи експерименту не здійснювався.

Задля вивчення стану співпраці, її ефективності, а також виявлення чинників, що визначають найбільший щодо цього вплив, ми розробили відповідні діагностичні методики, а саме:

1. Питальник *анкети для батьків* щодо визначення їхньої включеності у процес економічного виховання дітей, а також у форми співпраці із закладом дошкільної освіти із вищезазначених питань (дод. Д);
2. Питальник *анкети для вихователів* задля визначення професійної спрямованості педагогів на організацію економічного виховання старших дошкільників та з'ясування специфіки взаємодії закладу з батьками із вищезазначеного питання (дод. Е);
3. Критерії *аналізу перспективних планів* вихователів старшої групи щодо

з'ясування основ економічного виховання дітей 6-7 років та застосування форм взаємодії з батьками щодо цього.

Розроблена анкета для батьків містила 9 питань, зміст яких був спрямований на вирішення завдань нашої наукової роботи на констатувальному рівні, а саме – щодо з'ясування обізнаності дітей основами економіки, створення у сім'ї відповідних умов для закладання в дитини соціально-економічного досвіду, визначення спрямованості батьків на підтримку тісної співпраці з педагогами закладу освіти щодо надання дитині необхідних основ елементарної економіки. Ми також намагалися в анкетуванні виявити, які саме причини негативно впливають на ставленні батьків до спільної із садочком робіт з даного напрямку.

В основі анкети розроблена нами, містила 13 розгорнутих запитань, розміщених у трьох блоках. Логіка постановки питань *блоку №1* була обумовлена важливістю визначення обізнаності педагогів у такому напрямі роботи, як економічне виховання старших дошкільників. Нам необхідно було з'ясувати, наскільки знайомі педагоги садочка із сучасним станом та сутністю проблеми елементарної дитячої економіки. Ми запланували визначити з анкети, як здійснюється добір педагогічного супроводу (методів, прийомів і видів занять) з формування у дітей знань та умінь економіки.

Спрямованість питань *блоку №2* визначалася на конкретизацію ролі програмового забезпечення (чинних державних комплексних, парціальних та авторських програм) із проведення педагогічної роботи вищезазначеного напрямку, а також ефективності використання авторських програм економічної спрямованості. Відповіді педагогів на поставлені питання *блоку №3* мали на меті з'ясувати їхню оцінку ефективності взаємодії діяльності педагогів ЗДО із родинами вихованців у напрямі формування у дитини економічної культури як елементу життєвої компетентності.

Перейдемо до аналізу триманих нами результатів. Так, з отриманих відповідей анкети для батьків на *питання №1* ми дізналися, що лише у 45% респондентів діти виявляють інтерес до різних аспектів економічного життя

родини та дорослих, взагалі. Як рідкі прояви такого інтересу малюків, визначалося із відповідей 40% дорослих. На те, що майже ніколи не привертають увагу батьків до реалій економічного буття, вказало 10% анкетованих; решта, 5% респондентів підтвердила практичну відсутність інтересу їхніх малят до такої сфери життя.

На *питання №2* анкети батьки вказали, що вони завжди вдумливо й обґрунтовано надають роз'яснення дітям стосовно різних ситуацій економіки (40% анкетованих), в залежності від створених умов таку роботу проводять 15% респондентів, зважаючи на вільний час основи економіки закладають в дітях 45% дорослих.

Ведення домашнього господарства, як визначилося з відповідей на наступне, *питання №3*, є найбільш складною ланкою батьківського виховання. Тут відповіді батьків розподілилися наступним чином (відсоткове визначення відповідно до кількості анкетованих):

- 1) Прошу допомогти з покупками – 25%;
- 2) Надаю посильні доручення – 65%;
- 3) Привчаю заощаджувати – 10%.

Тобто, основну увагу у вихованні батьки спрямовують на формування трудових навичок, що має на меті, на думку дорослих, закласти в дитини життєвий досвід та елементарний економічний досвід раціональності, економності, старанності тощо. Також діти мають можливість ознайомитися з основними трудовими операціями.

Кишенькові гроші дітям дають 75% батьків, решта цього не зазначила у відповідях. Але в уточненні цього питання ми з'ясували, що переважна більшість (80% респондентів) дають дітям до десяти гривень.

Важливу роль в набутті знань та умінь дитячої економіки відіграють для дітей ігри, особливо-сюжетно-рольові. Батьки повинні підтримувати бажання дітей гратися в ігри економічного спрямування й вдома. Щодо цього, необхідно створити дитині належні умови. Результати, отримані нами в анкеті щодо визначення батьками уподобань дітей щодо ігор економічного

змісту надано в діаграмі 2.1.

Діаграма 2.1. Розподіл ігор економічної спрямованості за уподобаннями дітей щодо проведення їх удома

Як визначається із діаграми, найбільшою мірою діти люблять гратися в сюжетно-рольові ігри типу «Магазин», «Супермаркет», «Продавці» тощо. Меншою мірою дітей цікавлять ігри типу ринок, оскільки там передбачено за сюжетом гри й менша кількість ігрових атрибутів – каси, стійок, кошиків для покупок тощо. Найменшою мірою діти використовують настільно-друковані дидактичні ігри типу «Монополія», оскільки вони потребують участі кількох гравців, у тому числі – батьків.

На питання №7 анкети щодо особливостей створення дорослими умов для ігор дітей з елементами економіки відповіді розподілилися наступним чином (відсоткове визначення відповідно до кількості анкетованих):

- 1) Створюють належні умови – 80%
- 2) Купують потрібні іграшки – 65%
- 3) Включаються в спільну гру – 33%
- 4) Надають поради по проведенню ігор – 25%

З'ясувавши основи сімейного економічного виховання дітей 6-7 років, в останніх двох питаннях анкети ми визначили, що лише 40% батьків беруть участь у колективних формах роботи даного напрямку. Решта, 60% взагалі не беруть участь у таких заходах.

Ми звернули увагу на те, що велика кількість респондентів зазначила відсутність контактів не тільки з педагогами, але й з іншими батьками. Це, на нашу думку, свідчить про відстороненість дорослих від життя закладу освіти. Слід зазначити, що багато із сучасних батьків намагаються відокремитися від колективної роботи, переадресуючи її педагогам, не визначаючи свої можливості в спільних заходах.

Причини такого ставлення зі сторони батьків до взаємодії з колективом педагогів, які здійснюють економічне виховання їхніх дітей представлені у діаграмі 2.2.

Діаграма 2.2. Чинники впливу на взаємодію закладу дошкільної освіти та батьків з питань економічного виховання старших дошкільників

Як визначається з діаграми, серед негативних чинників, що гальмують

процес спільного із сім'єю економічного виховання дітей 6-7 років, найбільшою мірою впливає брак часу у рідних, їх зайнятість на роботі. Також майже 1/6 респондентів вказала на нерозуміння значущості такої спільної роботи, оскільки вона вимагає від батьків багатьох зусиль. Така ж кількість опитуваних вказала на відсутність належного контакту з вихователями, що слугує тривожним сигналом стосовно тематики нашого дослідження. Елементарне небажання включатися до цієї роботи виявила 1/5 батьків. Проте, складена нами діаграма стосувалася уточнення відповідей, на які в попередній позиції анкети було надано негативну відповідь.

Отже, результати проведеного з батьками анкетування засвідчили, що дорослі не визначають для себе важливість та актуальність переосмислення проблеми надання їхнім дітям елементарних економічних знань. Вони використовують традиційні підходи до виховання дитини (за наявністю часу, можливостей та умов). Погляди батьків на використання ігор економічного виховання не визначаються новаціями, що, до певної міри, загальмовує ранню соціалізацію дитини-дошкільника.

Перейдемо до аналізу проведеної нами *анкети з вихователями* ЗДО. Опитані нами зазначили, що усі вони мають вищу педагогічну освіту, проте фахову дошкільну – лише 25% з них. Педагогічний стаж складає у середньому 23,5 роки, що свідчить про достатньо великий потенціалі даних фахівців у різних питаннях розвитку й виховання дітей різного віку.

У відповідях на *питання №2* 75% респондентів, у цілому, надали правильне визначення поняття «економічне виховання», акцентуючи на його спрямованість на економічні основи життя суспільства та адаптуючи їх відносно дітей дошкільного віку. Усі педагоги вказали на доцільність закладання основ економічної грамотності у дітей, оскільки це є реалії часу та вимога сучасного суспільства.

На думку анкетованих, на ефективність процесу, що вивчається нами, найбільшою мірою впливає використання ігор економічної спрямованості (65% відповідей). У той же час, як на дієвість спільної роботи з родинами

вказало лише 33% педагогів.

На *питання №4* щодо добору засобів економічного виховання, більшу педагогічну значущість було визначено за різноманітними іграми, що й підтвердило попереднє ставлення вихователів до цього елементу економічно-виховної роботи. Зазначаючи методичні основи своєї роботи у галузі дитячої економіки, вихователі вказали, що рівень їхнього володіння методикою економічного виховання є:

- 1) Високим – 15%;
- 2) Належним – 70%;
- 3) Недостатнім – 15%.

Тобто, переважна більшість анкетованих не може ствердно говорити про свої високі педагогічні можливості щодо формування в дітей основ економіки. Хоча, як було визначено із відповідей на *питання №7*, достатню увагу досліджуваному питанню приділяють майже 76% вихователів. Великий потенціал, на їхню думку, мають такі засоби, як-от: сюжетно-рольові ігри, ігри-стратегії, художня література, праця в природі, розповіді тощо.

Уточнюючи засади своєї професійної діяльності, педагоги садочка вказали на те, що вони:

- повномірно використовують потенціал розвивального середовища – 50% відповідей
- епізодично використовують – 5% відповідей;
- лише задля проведення ігор – 45% відповідей.

У відповідях на питання блоку №2 розкрито основи діяльності вихователів щодо дотримання ними вимог чинних програм з економічного виховання дошкільників. Нами з'ясовано, переважна більшість анкетованих оцінюють свою роботу на належному професійному рівні, з того, вони уточнили, що економічному вихованню дітей приділяють таку увагу:

- a) велику – 33%;
- b) достатню – 50%;
- c) недостатню – 12%;

Цікавими для нас визначилися дані про те, якими саме програмами користуються працівники ЗДО з економічного виховання дошкільників. Так, 2/3 педагогів використовує лише основну програму, а саме – державну комплексну програму розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Решта, 1/3 вихователів частково, епізодично добирають до роботи матеріали навчального посібника А. Сазонової [16], в якому викладено Програму з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку «Подорож з Гномом Економом». Усі опитувані дорослі зазначили, що дотримання програмових вимог організує дану роботу методично, дозволяє забезпечувати системність та послідовність в роботі.

Найбільшою мірою стосовно специфіки нашої наукової роботи нас цікавили відповіді вихователів стосовно основ співпраці з родинами. Отримані дані з даного питання представлені у діаграмі 2.3.

Діаграма 2.3. Рівневі визначення вихователями ефективності співпраця з батьками з питань економічного виховання старших дошкільників

Як визначається з даних діаграми, майже 2/3 опитуваних вихователів вказали на достатньо низьку ефективність такої роботи. Лише 5% педагогів

оптимістично ставляться до організації різноманітних спільних з батьками заходів, які посилять основи дитячого економічного досвіду.

Отже, з аналізу даних анкетування вихователів ми визначили, що проблема економічного виховання дітей 6-7 років визначається ними як важлива, проте не першорядна, а така, яка сполучається з іншими в загальній проблематиці соціалізації дитини.

Вихователі все ж приділяють більшу увагу використанню потенціалу гри у даному напрямі роботи. Щодо цього, слід позитивно відзначити використання ними можливостей ігор-стратегій як елементів пошукової діяльності дітей. Фахівці садочка вказали, що взаємодія їх із родинами з проблеми, що вивчається, не є ефективною, причини такого стану, в цілому співпадають з відповідями батьків – стосовно браку часу, великих затрат у підготовці (як власний час, так і певні матеріальні затрати).

Розглянемо результати, отримані нами із *аналізу перспективних планів* вихователів старшої групи щодо з'ясування використання ними форм роботи (навчальної та виховної) з економічного виховання, специфіки проведення різних заходів даного напрямку спільно з батьками. Зазначений аналіз планів вихователів засвідчив, що елементи економічно-виховної роботи наявні в навчально-виховному процесі, проте, лише в структурі типового планування. У складанні перспективних планів вихователі користуються державною програмою «Українське дошкілля», а також посібником «Планування роботи вихователя ЗДО» (уклад. Л. Швайка).

Зазначимо, що методичних матеріалів до основної програми на сьогодні практично не створено, а матеріали посібника Л. Швайки та інших методистів ураховують багато напрямів роботи з дошкільниками різного віку й не визначають протиріччя у логіці побудови сучасного освітнього процесу в закладі дошкільної освіти.

Ми виявили в перспективному плануванні роботи різні інтерпретації економічного виховання («Бережливе ставлення до природних ресурсів», «Формування свідомого ставлення дітей старшого дошкільного віку до

економії та заощадливості»). Це свідчить про те, що тематика роботи визначається непродумано, завдання формулюються фрагментарно.

Вихованню в дітей культури споживання, згідно планів роботи, сприятиме проведення таких заходів, як «Свято бережливості», «Школа Економа», довгостроковий проект для батьків і дітей «Вчимося заощаджувати»

Серед форм роботи, які заплановано до проведення в 2018-2019 рр. наступні: розглядання альбому «Професії», сюжетно-рольові ігри «Супермаркет», «Магазин іграшок», комплексне заняття «На іграшковій фабриці», читання вірша Л. Компанієць «Працьовита в нас сім'я», розвага «Як Омелько роботу шукав», ігри-стратегії «Ринок», «Зводимо будинок» тощо. *Отже*, аналіз планів вихователів засвідчив, що окремі елементи економічно-виховної роботи проводяться, використовується певне коло ігрових форм, проте педагоги старшої групи неналежним чином використовують ігрові вправи, різні види дидактичних ігор, вузьку спрямованість сюжетно-рольових ігор. Недостатньою мірою використовується потенціал такої цікавої та сучасної форми роботи, як гра-стратегія.

Перейдемо до висвітлення результатів експериментальної роботи, яка здійснювалася нами у напрямку зі старшими дошкільниками. Так, за даними проведеної з ними **індивідуальної бесіди** з'ясовано, що усі діти розуміють саме поняття *гроші*, проте більш глибоко розкрити їх функціональність змогли лише 35% опитуваних. Решта малюків обмежилася переважно відповіддю «Щоб здійснити в магазині покупки».

Поняття решта викликало труднощі з його тлумаченням у 65% дошкільників, оскільки вони більше звили до назви «здача». З тим, забирають решту у касирів або продавців лише 1/5 респондентів, 20 дітей зазначили, що вони забувають про це, але самі касири їм про це нагадують, а шестеро дітей взагалі вказали на те, що більшою мірою люблять віддавати гроші до каси, «бо вони вже дорослі й самостійні» (Аріна К.).

Спільно з батьками здійснюють покупки 85% старших дошкільників, але вони більшою мірою вбачають свою роль щодо цього з тим, щоб вказувати дорослим на необхідність щось купити. Ніхто з малюків не слідкує за тим, чи уважні батьки під час покупок, чи не забувають вони брати решту, чи якісний вибирають товар. Найбільше дітям подобається здійснювати покупки у великих супермаркетах, бо «там можна побачити багато товарів» (Арсеній Д.).

У той же час, майже 90% з тих, хто брав участь у бесіді зазначили, що на ринку «погано купувати, бо усі штовхаються» (Яна Л.). Кишенькові гроші від батьків отримують усі діти, проте 2/3 з них вказали на те, що найбільше вони «накопичили» грошей під час свят зимового календарного циклу (на колядуванні та щедруванні). На додаткове запитання, яким же чином ви витратили гроші, відповіді дітей розподілилися наступним чином (відсоткове визначення від загальної кількості наданих відповідей):

Купив іграшки – 55%;

Купив солодощі – 35%;

Віддав батькам на потреби сім'ї – 5%;

Інші причини – 5%.

На таке важливе для економічної соціалізації дітей питання, як виховання економності, що стосувалося з'ясування в дітей розуміння поняття *економити гроші* було надано цікаві відповіді, представлені на діаграмі 2.4.

Як визначається з даних діаграми, переважна більшість дітей (майже 2/3 з числа тих, хто брав участь у бесіді) взагалі не задумуються над необхідністю заощадливо й раціонально відноситися до коштів. Ми пояснюємо це тим, що недостатньою мірою батьки виховують у своїх дітей таку якість, як економність, заощадливість. Проте, з огляду на подальшу соціалізацію дитини у якості школяра уміння правильно поводитися із кишеньковими грошима є необхідним.

Діаграма 2.4. Основні підходи до економного споживання грошей у дітей старшого дошкільного віку

На питання стосовно участі дітей та їхніх батьків у спільних заходах економічного спрямування лише 40% дошкільників вказали на такі дії, 55% опитуваних зазначили, що рідні не бажають брати участь у цікавих формах роботи, 5% дітей взагалі не надали відповіді.

Перейдемо до висвітлення результатів. Як засвідчили результати проведеної методики *словникового тесту*, він виявився так само складним для старших дошкільників в окремих категоріях початкової економіки. Поставлена нами мета визначити на вербальному рівні наявність у дітей елементарних уявлень з економічної сфери життя дозволила з'ясувати, що діти не можуть повномірно визначити зміст понять «підприємець», «цінник», «товар». 65% малюків ЕГ та 60% в КГ не надали відповіді на питання «що отримують у касі?», «що робить господиня?», «які гроші кидають до скарбнички?».

На нашу думку, означену ситуацію можна пояснити тим, що не всі економічні категорії відомі дітям, не всі вони визначалися в житті, або пояснювалися дорослими. До того ж, в активному словнику дітей наявні не

всі економічні поняття.

Дані розподілу старших дошкільників за інформаційно-змістовим критерієм економічної вихованості надано у табл. 2.1

Таблиця 2.1

Розподіл старших дошкільників за інформаційно-змістовим критерієм економічної вихованості

Рівні	Кількість дітей	%
Достатній	7	21
Задовільний	18	53
Низький	9	26

Перейдемо до висвітлення результатів, отриманих нами з методик визначення рівнів економічної вихованості дітей за мотиваційним критерієм.

Перш за все, нас цікавили результати, отримані нами після проведення колективної бесіди з дітьми, в якій ми мали з'ясувати їхню мотивацію на опанування основами дитячої економіки, перш за все такого поняття, як економічність. Також ми приділили достатню увагу визначенню ставлення дітей до економного ставлення до природних ресурсів та форм спільної роботи з родинами щодо цього.

Нами з'ясовано, що 90% дітей групи розуміють логіку економії, у тому числі – води, газу, електроенергії. На уточнюючі наші запитання малята вказали, що рідні говорять про це у зв'язку із тим «що важко за все платити» (Кирило К.). З тим, що в родині приділяється велика увага раціональному використанню ресурсів, визначилися 75% дітей, 20% вказало на те, що батьки час від часу нагадують їм про економію води та світла. 5% респондентів взагалі не брали участь в обговоренні даного питання.

Сортуванню побутових відходів приділяють увагу 50% родин вихованців, 30% дітей вказали, що знають про необхідність правильного підходу до утилізації відходів, але самі цим майже не займаються. 20% дошкільників зазначили, що це питання ніколи не було важливим для їхніх рідних. Усі діти групи в майбутньому хотіли б стати захисниками природи,

усі вони вже брали участь в екологічних заходах, які проводилися педагогами закладу освіти.

Те, що батьки брали в таких заходах дієву участь, підтвердило 35% респондентів, 55% дітей зазначило, що «батьки не дуже хотіли йти, бо немає часу» (Дарина П.). Усі діти вказали, що у батьків мало часу, після роботи «вони не встигають ще й на заходи ходити» (Мишко А.).

Отже, отримані дані колективної бесіди з дітьми дозволяють говорити про те, що малюки цілковито реалістично ставляться до сучасних проблем, пов'язаних із економією ресурсів, коштів. У садку на це спрямовується увага педагогів. Проте бажання дітей до участі в цікавих формах природоохоронної роботи, заходів економічного спрямування не завжди підтримується батьками. Переважна більшість малят не відчуває підтримку з боку рідних щодо спільного визначення засад сучасної економіки.

Розподіл дошкільників за мотиваційним критерієм економічної вихованості представлено у табл. 2.2

Таблиця 2.2

Розподіл старших дошкільників за мотиваційним критерієм економічної вихованості

Рівні	Кількість дітей	%
Достатній	8	23
Задовільний	16	48
Низький	10	29

Проаналізуємо ті дані, які ми отримали за результатами аналізу **операційного критерію** економічного виховання дітей 6-7 років. Так, за результатами цілеспрямованого спостереження, яке стосувалося визначення операційних умінь дітей до елементарної економічної діяльності в різних видах роботи ми з'ясували наступне.

Найбільшою мірою різні економічні дії визначаються дітьми у відповідних сюжетно-рольових іграх. Там правильно поводити себе у якості продавців або покупців 80% дітей. Проте решта не могли чітко визначитися в

цьому, на нашу думку, через невпевненість у собі або сором'язливість. Як тільки за зміни умов гри, запропонованої нами, малята потрапляли в більш складні економічні обставини, вони не усі були в змозі одразу впевнено, чітко й вільно визначати свою поведінку. Лише 55% дошкільників діяли при купівлі впевнено, розсудливо; 30% - потребували допомоги зі сторони друзів, не могли вибрати найбільш правильний або єдиний варіант (наприклад, брали товар, платили за нього, а потім повертали за непотрібністю).

Найбільшу складність у визначення економічних умінь дітей становив психолого-педагогічний проект «Покупки». Ми спрямували його так, щоб він не був пов'язаний із відповідною грою, а потребував у дітей визначитися в даній сфері в іграх-стратегіях, дидактичних іграх тощо. Ми з'ясували, що лише 33% дітей розуміють логіку стратегії покупок, можуть чітко визначитися з їх доцільністю. 50% дітей, які були включені до даної методики, визначили невпевненість в своїх діях, йшли за логікою простої гри, не могли обрати варіанти економії наявних коштів задля покупки більш доцільного, потрібного для них товару.

Навички спільних дітей в економіці моди визначити лише 14% від загальної кількості дітей (вони об'єднали свої кошти й «купили» найбільш вагомому річ – дитячий ноутбук). Приблизно як 40% малят не зрозуміли одразу навіщо шукати варіанти найбільш вдалих покупок та були достатньо залежними від дій своїх однолітків (проводили відповідні покупки за зразком своїх товаришів) або за невеличкими підказками, порадами вихователя.

На заняттях художньо-продуктивною діяльністю (художньою працею) ми спостерігали за тим, як діти вміють економно та раціонально витратити матеріал. За основу було покладено роботи із шаблоном. Діти працювали з розкроюванням тканини (викроювання простої невеликою двосторонньої м'якої іграшки). Ми з'ясували, що лише 2/3 дітей, які брали участь у роботі, правильно використовували матеріал, правильно прикладали шаблон, не залишаючи зайвого місця, й, у той же час, залишаючи його на шви. При цьому 20% дітей здійснювали цю операцію з економії матеріалу з

невеличкими помилками. Майже 14% малят викроювали виріб без урахування економності, витрачали його бездумно й втратили багато матерії.

У заняттях дітей паперопластикою було задано вихователем доволі складне завдання, логіка якого була спрямована на те, що спочатку діти мають зрозуміти, як саме слід згортати папір, які основні з тим прийоми роботи, уточнять незрозуміле у дорослого або однолітків, а потім будуть братися до безпосередньої роботи. Це дозволить уникнути зайвих витрат матеріалу. Натомість, ми отримали, що лише 40% дітей пішли саме таким шляхом, з'ясували свої подальші дії. Майже половина малюків почала одразу складати аркуш, будучи невпевненими в правильності технології.

Отже, діти не визначають необхідність продумування своїх дій, не пов'язуються з тим, що матеріалу у них небагато. При спостереженні за діями дітей під час різних видів праці в природі (догляд за рослинами, чергування) ми з'ясували, що діти мають більш сформовані навички домашнього господарства. Вони не витрачали воду без необхідності, закривали кран, обережно поводитися із інструментами тощо.

Таким чином, з проведеного спостереження за діями дітей у галузі елементарної економіки різних видів ми отримали відповідні результати щодо розподілу їх за операційним критерієм економічної вихованості, представлених у табл. 2.3:

Таблиця 2.3

Розподіл старших дошкільників за операційним критерієм економічної вихованості

Рівні	Кількість дітей	%
Достатній	7	21
Задовільний	17	50
Низький	10	29

Як засвідчили результати, діти переважної більшості не мають чітко сформованих навичок раціональної економічної діяльності, що свідчить про практичну відсутність необхідного економічного досвіду. Безперечно, його

набуття може бути більш ефективним за належної допомоги батьків, а також налагодження тісної співпраці закладу дошкільної освіти та родини з тим, щоб форми спільної роботи були цікавими для дітей та корисними для їхньої економічної соціалізації. За результатами проведених на констатувальному рівні методик з вихованцями старшої групи ЗДО було виявлено рівні сформованості у них основ елементарної економіки.

Узагальнені дані вищезазначених рівнів подаємо в табл. 2.4:

Таблиця 2.4

Розподіл вихованців старшої групи за рівнями економічної вихованості (у %)

<i>Рівні</i>	<i>Структурні компоненти сформованості у старших дошкільників основ фізичної культури</i>						<i>Усього</i>	
	<i>Інформаційно-змістовий</i>		<i>Мотиваційний</i>		<i>Операційний</i>			
	<i>Кількість дітей</i>	<i>%</i>	<i>Кількість дітей</i>	<i>%</i>	<i>Кількість дітей</i>	<i>%</i>	<i>Кількість дітей</i>	<i>%</i>
<i>Достатній</i>	7	21	8	23	7	21	7	21
<i>Задовільний</i>	18	53	16	48	17	50	17	50
<i>Низький</i>	9	26	10	29	10	29	10	29

Достатній рівень економічної вихованості виявлено у дошкільників, які мають широке коло знань у галузі дитячої економіки, розуміють поняття. Їх соціально-економічний досвід відповідає, в цілому, вимогам чинних програм. Малюки визначають сталий інтерес щодо вивчення різних аспектів економічного життя, доступних для їхнього розуміння. Вони за власною ініціативою беруть участь в різних заходах, проте дії часто скеровуються педагогом. Таких дітей було виявлено 21%.

Для *задовільного рівня* економічної вихованості притаманні споживацьке ставлення малюків до різноманітних аспектів сучасних економічних реалій їхньої родини. Їхній життєвий та соціально-економічний досвід обмежений. У них слабка мотивація на участь у різноманітних формах

роботи з економічного виховання через невпевненість власних знань та практичних діях елементарної економіки. У процесі трудової діяльності діти задовільного рівня сформованості економічного виховання не мають навичок раціональної організації праці, економії матеріалів. Інтерес до нових знань у галузі дитячої економіки визначається за рахунок цікаво організованої вихователем роботи, а не бажанням дізнатися щось нове. Малюки цього рівня характеризуються слабкою зацікавленістю щодо участі в заходах, у тому числі, спільно з батьками. Таких дітей у дошкільному закладі виявилось 50%.

Для *низького рівня* економічної вихованості характерне практично байдуже відношення до різних аспектів соціально-економічного життя людей. В активному словнику дітей економічна лексика в іграх є надзвичайно обмеженою, вони заміняють її поняттями, притаманними словнику дітей попередньої вікової категорії (4-5 років). Інтерес до вивчення різних аспектів елементарної економіки нетривкий і не сталий. Малюки цього рівня не визначають власної ініціативи щодо участі у заходах і не заохочують батьків щодо цього. У дітей не сформовані економічності та заощадливості у роботі з різними матеріалами, що дає підстави говорити про аналогічні дії в побуті. Вони не мають власної позиції щодо необхідності економії навколишніх ресурсів. Таких старших дошкільників у процесі експерименту було виявлено 29%.

Таким чином, на основі попередньо визначених та охарактеризованих нами рівнів економічної вихованості дітей 6-7 років, набутої з урахуванням впливу взаємодії ЗДО та сім'ї можна констатувати, що переважна більшість вихованців цієї вікової групи посідає низькі позиції стосовно усвідомлення ними основ елементарної економіки. Такий тривожний стан речей, на нашу думку, обумовлюється низькою ефективністю співпраці педагогічного колективу закладу освіти та родин дітей з економічного виховання. Особливу тривогу викликає низький рівень сформованості умінь у сфері дитячої економіки, зафіксований нами у процесі експериментальної роботи.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У даному розділі представлено програму та результати проведеного констатувального експерименту стосовно ефективності взаємодії ЗДО та сім'ї з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Експериментальна робота проводилася у трьох напрямках – з педагогічними працівниками закладу дошкільної освіти, вихованцями старшої групи та їхніми батьками. Використовувалися наступні діагностичні методи: індивідуальна та колективна бесіди з дітьми, педагогічні спостереження; анкетування батьків і вихователів; словниковий тест (за методикою А. Сазонової), аналіз перспективних планів вихователів старшої групи.

З'ясовано, що вихователі, у цілому, визначають важливість педагогічної роботи з формування у дітей елементарних уявлень економіки, які необхідні малюкам на етапі дошкільного дитинства та у подальші роки. Педагоги вказують, що вони, в цілому, мають гарну методично-інформаційну базу щодо проведення з дітьми різних форм роботи з малої економіки. Проте, не вистачає багатьох видів наочності, вихователі відчувають брак часу та матеріальних ресурсів щодо розробки власних проектів, форм спільної роботи з батьками. Мало задіюються у садочку такі види навчальної роботи, як ігри-стратегії, які передбачають надання батьками різної допомоги дітям по опануванню доступних для малят економічних категорій.

Економічна соціалізація дітей не включає регулярні безпосередні форми роботи – відвідування магазину, аптеки тощо. Діти не бувають на виробництві, оскільки воно не слабко розвинене в маленькому містечку. В основному, вихователі застосовують опосередковані форми роботи – віртуальні екскурсії, спеціальні відео уроки малої економіки тощо.

Педагоги вказали на слабку та малоефективну взаємодію із сім'ями старших дошкільників, спрямовану на своєчасну економічну соціалізацію дітей напередодні їх вступу до школи. Як правило, вихователі відчувають

брак часу та сил на розробку й проведення цікавих форм спільної роботи з родинами вихованців.

У свою чергу, батьки практично не зацікавлені у власній участі у формах співпраці з вихователями з економічного виховання дошкільників. Як правило, більшість батьків вбачає таку роботу другорядною у порівнянні з необхідністю підготовки дитини до шкільного навчання.

Батьки, визнаючи важливість економічного виховання власних малят, з багатьох позицій виявляють нерозуміння власної ролі у даному процесі, перебираючи на себе економічні ситуації своєї дитини або не надають цьому належної уваги.

Як визначили дані експериментальної роботи, як проводилася у напрямі з дітьми 6-7 років, малята, у цілому, обізнані із переважною більшістю необхідних для їхньої економічної соціалізації категорій. Проте, найбільш низькі результати були виявлені за операційним критерієм економічної вихованості малят. Це пояснюється неефективністю роботи щодо опанування старшими дошкільниками домірної до їхнього віку економічної поведінки. Не підкріплюється дані уміння та навички й за рахунок включення малят у різні спільні проекти ЗДО – сім'я, що стосуються економічного виховання дітей.

На основі розроблених критеріїв економічної вихованості (когнітивного, мотиваційно-ціннісного, операційного) були охарактеризовані три рівні його сформованості стосовно дітей 6-7 років: достатній, задовільний та низький. Так, на констатувальному етапі експерименту лише 21% дітей мають достатній рівень економічної вихованості. Задовільний рівень сформованості означеної вихованості визначило 50% малюків. 29% дітей мають низький рівень економічної вихованості.

Отримані результати засвідчили посередній рівень ефективності педагогічної роботи з економічного виховання старших дошкільників, що потребує розробки та проведення спеціальної системи роботи, яка підвищить результативність даного процесу.

РОЗДІЛ 3
ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА
ПЕРЕВІРКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ
ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ
ЗА ВЗАЄМОДІЇ ЗДО ТА СІМ'Ї

3.1. Обґрунтування принципів та організаційно-педагогічних умов економічного виховання старших дошкільників за взаємодії ЗДО та сім'ї

Отримані нами результати реального стану практики закладу дошкільної освіти щодо проведення цілеспрямованої роботи із родинами вихованців старшої групи засвідчили її низьку ефективність, обумовлену низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників. Їх виявлення та аналіз вплинуть на розробку, теоретичне обґрунтування та перевірку таких організаційно-педагогічних умов, що дозволять підвищити ефективність спільної роботи садочка та родин вихованців з питань надання дітям знань та практичних умінь елементарної економіки.

Для здійснення процесу формування у дітей елементарних економічних уявлень нами було вибрано системно-діяльнісний підхід. У розумінні специфіки останнього ми дотримуємося поглядів науковців Л. Галкіної, Т. Мар'єнко, А. Шатової та ін. які тлумачать його як спосіб сприймання дійсності, який допомагає її дослідити, а також має в собі комплекс системного, діяльнісного та особистісного підходів.

У розробці подальшої експериментальної роботи ми передбачали необхідність визначення тих педагогічних засад, які лежать в основі педагогічного процесу – принципи, організаційно-педагогічні умови, форми та методи роботи.

Загальними *принциповими установками*, якими слід керуватися педагогові при формуванні у дітей знань та умінь елементарної економіки, є наступні: гуманізації, демократизації, індивідуалізації, вибірковості тощо.

Організуючи педагогічний експеримент, ми дотримувалися положення, що процес економічного виховання дошкільників буде найбільш доцільно проводитися за реалізації ряду принципів, на яких доцільно будувати роботу щодо взаємодії ЗДО із сім'єю з питань економічного виховання дітей 6-7 років.

Принцип **дієвості** характеризує практичну спрямованість спільної з родинами економічно-виховної роботи у дитячому садку. При цьому, до складу учасників такого процесу перш за все, входять дошкільники, як є головними об'єктами виховного процесу, а діяльність інших його учасників повинна відповідати реаліям суспільного життя, включати цікаві практичні елементи роботи. Дієвість – основна умова в організації будь-якого сучасного процесу, оскільки сучасне суспільство орієнтовано на людину, яка не тільки має достатні для її відповідності суспільству знання, але й певний арсенал умінь і навичок, у тому числі – комунікативних, організаторських, професійних тощо.

Принцип **свідомості та активності** визначає таких перебіг спільного економічно-вихованого процесу у ЗДО, коли кожен із його учасників свідомо бажає включитися до нього, його цікавить як кінцевий результат (для дорослих – це набуття дитиною необхідної до віку економічної компетентності, для дитини – набути таких знань та умінь елементарної економіки та уміти їх використовувати в життєвих ситуаціях).

Позитивний результат спільної роботи учасників педагогічного процесу визначається активністю дитини. Свідомому засвоєнню знань сприяють роз'яснення мети і завдань дитячої економіки, раціональні прийоми роботи як на занятті, так і в позазаняттєвій роботі. Чим активніша діяльність дітей, тим глибше їх пізнання основ елементарної економіки.

Принцип зв'язку економічного виховання з життям. У ключі реалізації даного принципу дослідник Я. Курінний зазначає, що сучасний дитячий садок поступово звільняється від утилітарного підходу щодо співпраці із родинами тільки за використання досвіду сімейного виховання. Перш за все, це стосується «пристосування» такого досвіду до суспільно-економічних потреб сьогодення [34, с. 126]. Так, взаємодія системі «ЗДО – родина» відбувається на користь останньої, крізь призму родини, її інтересів та можливостей стосовно виховання дитини, оскільки саме родина виступає первинною інституцією соціалізацією дитини, у тому числі – економічної.

Принцип відкритості у взаємодії учасників освітнього процесу обумовлюється самою новою філософією взаємодії сім'ї і дошкільної установи. Як вважає О. Шаповалова, «перейти до нових форм відносин батьків і педагогів неможливо в рамках закритого дитячого садка: він повинен стати відкритою системою»[61, с. 44]. Зарубіжні та вітчизняні вчені вказують на те, що відкритість у взаємодії слід розглядати з двох позицій – «відкритість всередину» та «відкритість назовні». Перший термін можна розглядати як такий, що характеризує педагогічний процес стосовно його запитам та реаліям часу, визначає його як гнучкий, гуманістичний, диференційований у стосунках педагогів, дітей та батьків. Тут йдеться й про такий педагогічний та емоційно-психологічний фон, який сприяє виникненню особистості готовності усіх учасників освітньо-виховного процесу до відкриття самого себе в певній діяльності, заходах, тренінгах тощо.

Проведення експериментальної роботи зумовлює виявлення та обґрунтування ряду організаційно-педагогічних умов, які здатні підвищити ефективність роботи щодо взаємодії усіх учасників процесу формування у дитини 6-7 років основ елементарної економіки. Ми визначили наступні умови:

Перша умова. Використання педагогом ефективних форм та методів економічного виховання старших дошкільників у ЗДО із включенням елементів сімейного господарювання.

Великого значення у питанні економічного виховання дітей відіграє правильно організований педагогічний процес. Як відомо, одним із найважливіших принципів щодо цього визначається зв'язок із реаліями сьогодення. Це стосується не тільки логіки надання дітям реалістичної інформації, яка б відтворювала, роз'яснювала дітям певні факти соціально-економічного життя, у якому живуть діти, їхні батьки, рідні, суспільство у цілому, але й добору відповідних форм, методів і засобів, які добираються педагогом щодо цього.

Не можна не погодитися з думкою педагогі-практиків, що в даний час виникли нові цінності, а колишні втрачені, по-іншому сприймається життєдіяльність суспільства. Дошкільник приходиться в сьогоденне життя, в таке, яке існує реально, рівноправним членом якого належить йому бути. Малюку щодо цього простіше: над ним не тяжіють колишні знання, але йому і складніше: він ще не знає, як в цьому житті реалізувати себе, але він і дуже щасливий, тому що йому належить ще так багато пізнати. Незалежно від того, займається дошкільний заклад економічним вихованням чи ні, наш маленький співгромадянин черпає деяку інформацію з навколишнього світу, але вона залишається лише інформацією, а завдання вихователя і батьків зробити її інструментом для використання.

Ми вважаємо слушною думку О. Шаповалової стосовно того, що Головний момент в контексті «сім'я – дошкільний заклад» – особиста взаємодія педагога з батьками з приводу труднощів і радостей, успіхів та невдач, сумнівів і роздумів у процесі виховання дитини в цій сім'ї. Неоціненна допомога один одному в розумінні дитини, в рішенні її індивідуальних проблем, в оптимізації її розвитку [61, с. 43].

Аналізуючи діяльність педагогів садочка, можна зазначити, що ефективність роботи з дітьми та батьками визначається професійною

компетентністю вихователя, його бажанням якнайкраще організувати даний процес й надати йому дієвості, цікавості за власної участі.

Друга умова. Проведення спільних із сім'єю проектних заходів економічного спрямування у ЗДО.

На сьогодні проектна діяльність визначається як одна з найбільш ефективних стосовно організації освітньої та виховної роботи з дітьми дошкільного віку. Як правило, у проведенні форм проектної роботи беруть участь і батьки вихованців садочку.

Проект є ефективним засобом інтелектуального та творчого розвитку дітей та дорослих. Це своєрідний спосіб організації педагогічного процесу, заснований на співпраці педагогів, батьків та дітей і спрямований на взаємодію із навколишнім світом, надання дітям знань про об'єкти та явища навколишнього життя, про людські стосунки, явища культури, історії рідного краю тощо.

інноваційний потенціал педагогічного проектування розглядався О. Каплуновською, яка вказує на його діяльнісну складову. Накуковець говорить про необхідність використання різних видів діяльності – організаційної, пізнавальної, пошуково-дослідної, художньо-естетичної, організаційної тощо [28, с. 15].

Н. Токаренко наголошує на необхідності запровадження методу проектів як такого, що відповідає специфіці проблемного навчання дітей. Цей метод є своєрідною формою перспективного планування, а також специфічною педагогічною технологією [56, с. 11]. Розгортання такої проектної діяльності, за Н. Токаренко, можна проводити за використання різних методів та форми діяльності, зокрема: спостереження, рефлексію, експериментування, гру, гру-стратегію, моделювання [там само].

П. Абдулвагабова виокремлює в структурі педагогічної діяльності два аспекти:

- 1) проектування як вид педагогічної діяльності – у цьому разі проектування є функціональним компонентом педагогічної діяльності,

що відображає передбачення педагогом майбутнього процесу навчання та виховання;

- 2) проектування як етап будь-якої окремої діяльності – у цьому разі проектування є частиною іншого виду педагогічної діяльності, наприклад, комунікативної[1, с. 9].

Педагогічне проектування – цеприкладне наукове спрямування педагогіки й організованої педагогічної діяльності. Воно передбачає створення, розвиток та перетворення процесів виховання й навчання. Стосовно освітнього процесу, педагогічне проектування – цепопереднє розроблення основних деталей майбутньої діяльності педагогів і дітей. На відміну від моделювання та прогнозування, проектування завжди має на меті створення нового об'єкта або процесу. Це продуктивна діяльність, продуктом якої є проект. Проектування в педагогіці –завжди процес, який доводиться аналізувати й корегувати у ході його реалізації, це постійний пошук рішень різних педагогічних і соціальних проблем. Окреслена особливість педагогічного проектування може вважатися джерелом розвитку педагогічної творчості, яка не лише впливає на вдосконалення процесу освіти, а й стимулює особистісний розвиток кожного педагога, який залучається до розроблення й реалізації проекту.

Економічні проекти, у тому числі – спільні з родинами, застосовуються у практиці роботи закладів дошкільної освіти вже багато років (із часів їх запровадження) та визначили щодо цього свою дієвість. На думку А. Богуш та Н. Гавриш, в економічному вихованні дошкільників проектна діяльність має освітнє стратегічне спрямування, вона дозволяє передбачити можливі наслідки дій, спланувати заходи на достатньо розгорнутий період [3, с. 120].

Третя умова. Опора на ігрову діяльність дітей 6-7 років у процесі їх економічного виховання.

Ігрова діяльність лежить в основі організації виховання, освіти та навчання дітей дошкільного віку. Організація процесу економічного виховання повинна включати в себе ігрову складову, що дозволить зробити

для дітей економічні уявлення і знання більш доступними і конкретними. Старший дошкільний вік дозволяє використовувати всі педагогічні можливості сюжетно-рольової гри: насичувати економічним змістом і знаннями ігрову діяльність дітей, виховувати у дітей повагу до праці, до грошових коштів як результату оцінки праці, дбайливе ставлення до продуктів праці, формувати у дітей почуття колективізму, співпереживання, взаємодопомоги.

Як зазначає А. Шатова, сталий розвиток ігрових навичок і різноманітність сюжетно-рольових ігор старших дошкільнят сприяє насиченню життєдіяльності дітей економічними уявленнями. Через сюжетно-рольову гру дитина входить у світ економіки, опановує економічні знання, засвоює попередній соціальний досвід [62,с.16].

На думку багатьох вчених, гра є тим полігоном, де дитина «відпрацьовує» вже отримані знання та уявлення про навколишній світ. Стосовно ігор економічного змісту можна сказати, що вони сприяють набуттю дітьми навичок елементарної економіки, поглиблюють соціально-економічний досвід дітей.

Дидактичні ігри як засіб економічного виховання дітей дошкільного віку відносяться до ігор з правилами, вони сприяють розвитку мислення, довільної уваги, пам'яті, мови різноманітних рухів. Цікава гра економічної спрямованості підвищує розумову активність дитини своєю цікавістю і змістом: відгадати, знайти, назвати. За допомогою дидактичних ігор діти знайомляться з економічними поняттями (гроші, ціна, витрата, дохід, вартість, дорого, дешево) і вміють їх застосовувати в певних економічних ситуаціях, набувають навичок економічної поведінки, формується модель економічних відносин в суспільстві. У дидактичних іграх потрібно узагальнення знань, самостійний вибір рішення поставленого завдання.

В економічному вихованні дані гри використовують дослідники Н. Гавриш, Л. Кларина, Я. Курінний, Л. Рильцова, А. Сазонова, А. Смоленцева, А. Шатова, та ін.

Дидактичні ігри є потужним засобом економічного виховання дітей дошкільного віку. Навчальні ігри дозволяють формувати у дітей принципово нові знання, які не можна отримати безпосередньо з навколишньої дійсності, також діти набувають власний досвід, формують економічні уявлення, набувають навички економічної поведінки, оперують економічними поняттями і категоріями, формують модель економічних відносин в суспільстві.

Ігри економічної спрямованості підбираються педагогом з урахуванням віку дітей. Так, спочатку дітей ознайомлюють із основами дитячої економіки за допомогою дидактичних ігор, надалі – усвідомлені малюками поняття включаються до ситуативних ігор, які мають на меті вправляти дошкільників у визначенні економічно доцільної поведінки, набутого економічного та соціального досвіду, що є взаємопов'язаними.

Таким чином, у даному підрозділі було визначено та обґрунтовано педагогічні принципи та організаційно-педагогічні умови, які ляжуть в основу розробки та запровадження експериментальної програми з підвищення ефективності роботи закладу дошкільної освіти та сім'ї з економічного виховання дошкільників.

3.2. Методика організації роботи з перевірки організаційно-педагогічних умов економічного виховання дітей 6-7 років у взаємодії ЗДО та сім'ї

Проведення подальшої експериментальної роботи щодо підвищення ефективності співпраці садочка та сім'ї з питань економічного виховання старших дошкільників потребувало урахування тих чинників впливу, які було виявлено на попередньому етапі дослідження.

Перш за все, слід було провести низку заходів із педагогами закладу освіти щодо підвищення їхньої компетентності з питань використання більш

різноманітних та ефективних форм роботи з дошкільниками та їхніми батьками з дитячої економіки.

Для усунення зазначених протиріч у деяких дитячих садках здійснюється робота з економічного виховання дітей відповідно до нових програм економічної підготовки дошкільників, авторами яких є Л. Дрозденко, Л. Книшова, Е. Курак, Н. Смелянська та ін. В усіх зазначених програмах автори передусім зосереджують увагу на відборі доступних для дошкільників знань з галузі економіки. Проте, на нашу думку, більш доцільним є не стільки засвоєння відірваних від реального життя сучасного дошкільника економічних знань, скільки забезпечення первинного економічного досвіду, формування якого починається, коли дитина виконує самостійні вольові дії, налагоджує взаємодію з іншими суб'єктами соціальної дійсності й уже на цій основі опановує певні знання та вміння.

Також вихователі виявили недостатню компетентність у використанні потенціалу проектної діяльності, перш за все – стосовно співпраці з родинами.

З вихователями ми провели **тематичний семінар «Сімейна економіка для дошкільнят – економіка для дітей та батьків»**. При проведенні даного заходу ми особливо наголосили педагогам на тому, що процес економічного виховання дітей – не абстрагований, не може бути відірваним від реалій. Сімейна економіка – це зростання дитини як майбутнього громадянина, сім'янина, людини відповідальної за себе, свій добробут та за добробут своїх рідних. Саме батькам тому слід звертати велику увагу на формування у дитини відчуття та розуміння реалій, соціального статусу своєї родини, її можливостей.

У процесі проведення семінару ми демонстрували педагогам уривок з *відео матеріалів «Сучасна сім'я та виховання дитини»*, де окремим аспектом розглядалося питання щодо небажання батьків включатися у процес виховання дітей та матеріального покращення стану сім'ї. Тоді бідність

родини, хоча б частково можна пояснити саме позицією батьків щодо повноцінного виховання своїх дітей.

Після перегляду відеоматеріалів ми провели їх обговорення й визначили, яка роль у даному процесі належить закладу освіти, з тим, щоб більш ефективно залучати родини до активного процесу педагогічної взаємодії.

Для батьків дітей ЕГ нами було проведено виступ на батьківських зборах, де ми ознайомили їх із своєю подальшою експериментальною роботою, наголосили на важливості ранньої економічної соціалізації малят.

Також для батьків нами було проведено **консультаційний пункт «Дбайливі батьки»**, у перебігу якого ми наголосили на важливості проведення у сім'ї вихованої роботи з дітьми щодо адаптації їх до соціально-економічних реалій, формування у малюків необхідних уявлень та умінь у галузі дитячої економіки.

Ми розробили та презентували батькам **листівки-поради щодо сімейного економічного виховання** (дод. Є).

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку ми реалізовували **мету цього напрямку формувального експерименту:**

- 1) підвищення їхньої обізнаності основами малої економіки,
- 2) розширення та поглиблення соціально-економічного досвіду щодо економічного життя їхньої родини,
- 3) визначення набутих знань та навичок економічної поведінки та дій через участь у різних формах економічного виховання, у тому числі – спільно із батьками.

Експериментальна робота з дітьми проходила у три етапи.

На першому, **ознайомчому етапі**, ми ознайомлювали дітей з основами сімейної економіки. Звертали увагу на економічну сферу життя, – у цілому та родинну економіку, – зокрема. Серед завдань робот и на цьому етапі було: підвищення інтересу дітей до дитячої економіки, формування уявлень

основних її понять; збагачення словникового запасу дітей відповідною економічною термінологією.

Форми роботи на цьому етапі: ігри – стратегії, екскурсії, цільові прогулянки, тематичні заняття з малої економіки, читання творів художньої літератури. Також на цьому етапі спільно з батьками було проведено тематичний захід «Що таке економічне господарювання?».

Наведемо приклади таких форм роботи з дітьми та рідними вихованців старшої групи. Ігри стратегії відіграють в економічному вихованні дітей рядом переваг: вони вибудовують позитивну економічне поле для розширення соціально-економічного досвіду малюка; закріплюють набуті ним знання малої економіки; формує особистісні якості, як-от: винахідливість, акуратність, розсудливість, обережність, ощадливість, уміння доводити розпочату справу до кінця.

Гра-стратегія «Плануємо зробити покупки»

Мета гри: створити ситуацію необхідності самостійного вибору на основі визначення значущості предмета. Вправляти в умінні домовлятися, переконливо доводити власну думку іншим, терпляче сприймати позицію, що відрізняється від власної.

Гру можна проводити на різноманітному матеріалі, тобто діти можуть «купувати» книжки, іграшки для групи, продукти на сніданок або вечерю для групи чи сім'ї, подарунки на день народження тощо. Оскільки суть гри виявляється у можливості вибору, то вихователю необхідно надати дітям можливість вибору. Ускладнюють ситуацію вибору обмежені «покупні» можливості дітей

Дидактичні гра «Скуповуємося правильно».

Мета гри – закріпити знання дітей щодо логіки, доцільності та послідовності здійснення у крамниці закупок для домашнього господарювання.

За процедурою гри, діти розглядають картки (5-6 шт.), які мають наступні зображення: тато дає малюкові гроші для покупки; малюк іде до

магазину і його торбинка порожня; малюк заходить до магазину за покупками; дитина обирає товар на полицях (із хлібом, тютюновим виробами тощо); дитина розраховується на касі; малюк йде вулицею із повною сумкою.

Завдання 1. Розкласти картки у логічній послідовності дій із купівлі продовольчого товару.

Завдання 2. Скласти коротку розповідь за картками із дотриманням послідовності зображених дій.

Ця та інша дидактична гра спрямовувалися на набуття та закріплення у дошкільників знань та уявлень дитячої економіки; розширення та збагачення лексики дітей. Обираючи тематику дидактичних ігор, ми передбачали збереження тематичної ігрової спрямованості на подальші етапи експериментальної роботи з малятами.

Проведення з дітьми *сюжетно-рольових ігор* мало на меті закріплення не тільки знань, але й практичних умінь економічного характеру. Серед таких ігор: «Дім господарем славиться своїм», «Сімейна економія – світло та вода», «У магазині», «Допомагаю батькам із покупками».

На **другому, діяльнісному, етапі** ми з дітьми включалися до різних форм роботи, логіка добору яких підпорядкована закріпленню та удосконаленню уявлень та практично-поведінкових дій дітей економічного спрямування.

Метою роботи на другому етапі було збагачення соціально-економічного досвіду малюків; вправління їх у різних діях та способах поведінки, що визначаються в різноманітних ситуаціях і можуть бути частково відтворенні в реальному житті дітей.

Ми продовжували роботу над збагаченням лексики дітей доступними для їхнього розуміння термінами дитячої економіки з тим, щоб у результаті отримання такої підтримки (у тому числі – за участі родини), малюк був спроможним виконувати різні соціально-економічні ролі у реальних життєвих ситуаціях.

Робота на даному етапі здійснювалася з урахуванням методичних

матеріалів, взятих нами з мережі Інтернет, а також посібників з економічного виховання дошкільників А. Сазоноваї, Л. Клавдієвої, А. Шатової, матеріалів періодики з дошкільного виховання. Ми урахували думку педагогів-практиків, що дуже важливим визначається, зважаючи на специфіку сприймання навколишнього світу дітьми покоління *Zet*, підкріплювати інформацію, яку подаємо дітям, відповідними візуальними матеріалами, у тому числі – уривками із мультиплікаційних та кінофільмів, різноманітних презентацій та відеодобірок.

Організація роботи здійснювалася через проведення наступних заходів:

Перегляд відеоматеріалів стосовно основ родинної економіки, економності, заощадливості та раціонального витрачання сімейного бюджету

1. Це такі фільми як: «Канікули в Простоквашино»; «Пригоди папуги Кеші»; «Один удома»; «Квітка–семицвітка»; «Чарівний магазин»; «Горщик каші»; «Муха-Цокотуха»; «Федорине горе»;
2. Ігри-ситуації, які закріплювали у дітей навички економічно обумовленої поведінки «Економлю електрику», «Я – бережливий».
3. Зі старшими дошкільниками ЕГ систематично проводилися тематичні заняття економічної спрямованості з включенням ігрової діяльності.

На цьому етапі ми продовжували ознайомлювати дітей із об'єктами, які здійснюють торгівлю, де можуть скуповуватися батьки малюків й тому дуже важливо ознайомитися з тим, які товари там продаються, як слід підходити до їх вибору.

Так, у процесі цільової прогулянки до найближчої аптеки ми провели з дітьми бесіду на тему: «Яким товаром торгують в аптеці?», у ході якої підвели дітей до розуміння того, що різні заклади можуть здійснювати торгову діяльність, проте не кожний товар продається вільно. Дошкільники шляхом встановлення логічних зв'язків висловили думку про те, що в аптеці продається дуже специфічний товар – ліки. Його призначає лікар, продають не просто продавці, а аптекарі-фармацевти, які розуміються на призначенні кожного з ліків.

Як дітям, так і їхнім батькам не можна купувати ліки на власний розсуд, без призначення лікаря, бо це може нашкодити здоров'ю.

Третій, **підсумковий, етап** експериментальної роботи з дошкільниками був спрямований на самостійне виявлення дітьми набутих знань малої економіки. *Метою роботи* на етапі було визначено формування активної поведінки та економічна обумовлених дій дітей у різних ситуаціях.

Оскільки логіка нашої роботи передбачала використання форм співпраці з родинами, ми провели спільну **вікторину-пошук «Економний чи ні»**, у процес якої пропонували командам (команда батьків та команда малят) вирішення ряду завдань теоретичного та практичного спрямування. Зокрема, вирішувалися такі, як: «Чи потрібно купувати багато різного одягу», «Економна вода», «Гаманець-чарівник» тощо.

З тим, щоб надати заходу цікавості, ми у якості мульті вікторини переглядали з командами уривки та пропонували їх коментувати, а надалі – надати свої пропозиції стосовно того, як відкласти гроші із сімейного бюджету на подорожі; платити гроші майстрам чи, за можливістю, відремонтувати річ самим і як?

Важливу роль у формуванні життєвого досвіду дитини, а також соціально-економічного (як його складової) відіграють заходи дозвілля. Проведені разом з батьками, вони залишають незабутні враження у дітей. саме тому на заключному етапі експерименту ми провели з малятами **театралізоване свято «Зимівля звірів: економно й затишно»**. Спільно із вихователями, головні костюмовані ролі виконували батьки, а діти радо включалися у хід таких театралізованих номерів, як «Засумували звірі – зима не за горами», танцювальна композиція «Тук-тук, я будую звірям хатку ось яку!» тощо.

Після завершення усіх форм роботи за нашою експериментальною програмою, ми, спільно з вихователями та дітьми, створили стенд «Вчимося економіки», де було висвітлено участь дітей у різноманітних заходах, на екскурсіях, виставі тощо.

На сайті закладу дошкільної освіти ми розмістили матеріали, які стосувалися перебігу експериментальної роботи, особливо наголосили на ролі батьків у підвищенні економічної компетентності їхніх дітей, вказали на важливість такої роботи.

Таким чином, проведена нами експериментальна робота була спрямована на підвищення ефективності взаємодії ЗДО із сім'єю з економічного виховання дітей 6-7 років. Вона реалізувалася у трьох напрямках роботи та проводилася у три етапи.

3.3. Оцінка ефективності організаційно-педагогічних умов економічного виховання старших дошкільників за взаємодії ЗДО та сім'ї

Після запровадження нашої експериментальної роботи, необхідно було визначити її ефективність щодо організації взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї з економічного виховання дошкільників. Перш за все, нас цікавила правомірність визначених нами умов організації зазначеної вище взаємодії.

З тим було здійснено контрольний етап педагогічного експерименту, який базувався на тих методиках діагностики, що і констатувальний етап. Розглянемо більш детально отримані нами результати відповідно до напрямів роботи та методик, які використовувалися.

У напрямі роботи з вихователями ми повторно провели *анкетування вихователів*. Як і на першому етапі експериментальної роботи, педагоги кваліфіковано обґрунтували ключові питання та поняття стосовно проблеми малої економіки. Однак, відповіді анкетованих щодо впливу різних чинників на процес економічного виховання були вже більш розгорнутими, вихователі підкреслили важливу роль сім'ї та організації взаємодії з нею у досліджуваній нами проблемі. Так само важливими для педагогів залишилися такі фактори, як вплив предметно-розвивального середовища в

ЗДО, а також використання в практиці ЗДО широкого спектру ігор з елементами початкової економіки.

У деталізації даного питання, стосовно вибору ефективних засобів економічного виховання дошкільників, вихователі на перші позиції поставили такі, як: ігри-стратегії, дидактичні ігри, сюжетно-рольові ігри. Ми можемо пояснити таке ранжування використанням широкого переліку ігор економічної спрямованості, більш уважне ставлення вихователів до використання соціально-економічного потенціалу ігор-стратегій, які раніше визнавалися ними як достатньо складні для проведення.

Педагоги відповідаючи на питання блоку №2, стосовно дотримання вимог чинних програм з економічного виховання дошкільників, зазначили, що вони приділяють велику увагу економічному вихованню (60% опитуваних проти 33% у попередньому анкетуванні).

Оскільки ми досліджували проблему ефективності співпраці садка із родинами вихованців щодо економічного виховання малят, нам було цікаво дізнатися, наскільки змінилося ставлення педагогів до окремих аспектів такої роботи.

З'ясовано, що педагоги визнали більшу результативність такої взаємодії, якщо на констатувальному етапі майже 66% вихователів наголошували на її низькій результативності, то у контрольному анкетуванні отримано наступні результати:

- 1) низький рівень ефективності взаємодії – 25%;
- 2) належний рівень – 25%;
- 3) достатній рівень – 30%;
- 4) високий рівень – 20%.

Щодо цього, слід звернути увагу на відсоткове збільшення високого рівня взаємодії, оскільки проведена нами експериментальна робота за безпосередньої участі батьків та педагогів, яка характеризувалася системністю, логічністю, урахуванням усіх чинників впливу, дала відповідні позитивні результати.

Вихователі вказали на те, що вони вбачають за необхідно більш продумано підходити до укладання *перспективних планів* своєї роботи, у тому числі – стосовно добору форм роботи з дітьми (за проведення дозвіллевих та поза заняттєвих форм малої економіки), а також щодо своєчасного переобладнання предметно-розвивального середовищі, у якому діти зможуть набувати знань економічного характеру (наприклад, в самостійних дидактичних іграх), а також закріплювати їх (наприклад, в сюжетно-рольових іграх).

Вихователя вказали на зміну своїх поглядів стосовно планування форм роботи з батьками, говорячи про те, що слід більшою мірою при цьому використовувати проектні підходи до організації роботи. Нескладні доручення, які надаються дітям у межах реалізації проекту (наприклад, розпитати батьків про традиції домашнього господарювання, скласти добірку своїх улюблених сімейних покупок тощо), зближують родинні стосунки, сприяють тому, що батьки більш ініціативно включаються до такої спільної роботи.

Після проведення усіх заходів експериментальної роботи, нас цікавила думка батьків стосовно того, якою вони вбачають власну роль в економічному вихованні своїх малят, а також щодо ефективності співпраці із садочком з даного питання. У повторно проведеному *анкетуванні батьків* відповіді на питання №1 щодо інтересу їхніх дітей до родинної економіки, вже 75% батьків дітей ЕГ засвідчили його наявність, тоді як у КГ такий інтерес малюків залишився практично незмінним.

Батьки вказали нам, що вони стали більш вдумливо та обґрунтовано відповідати дітям на їх питання щодо грошей, їх трати за необхідністю, на що саме витрачаються родинні кошти, як можна економити гроші та де їх потім раціонально витратити. Дорослі визнали, що слід більшу увагу надавати безпосередньому включенню старших дошкільників до домашньої економіки, здійснення нескладних покупок, спільних відвідувань крамниць тощо. Таких думок було висунуто 45% батьків дітей ЕГ (на попередньому

етапі – 25%), а також 30% дорослих в КГ.

Члени родин вказали на те, що важливим напрямом виховання їхніх дітей залишається трудове, яке формує навички ощадливості, старанності, економності. Проте, соціально-економічних досвід дитини має закладатися у спеціальних формах роботи, пов'язаних більше із дитячою економікою.

Більше уваги батьки, як ми дізналися з їхнього анкетування, стали приділяти підтримці сюжетно-рольових дітей удома (75% батьків дітей ЕГ та 45% в КГ). Вони вказали на те, що надають дітям предмети для ігор у «Крамницю», «Сім'ю» тощо. На жаль, батьки так само продовжують практично не приділяти увагу проведенню спільних настільних ігор економічної спрямованості.

Ми з'ясували, що батьки стали більш позитивно ставитися до необхідності включення до форм взаємодії із ЗДО з різних питань розвитку та виховання малюків, у тому числі – з економічного. На необхідність посилення такої співпраці вказало при повторному анкетуванні 45% батьків малят ЕГ (попередньо – 17%) та 25% членів родини малюків КГ (попередньо – 17%).

Отже, проведена нами експериментальна робота переконала батьків у необхідності своєчасного та повномірного економічного виховання їхніх дітей, яке може бути досягнутим за тісної співпраці із закладом дошкільної освіти. Саме у садку ведеться цілеспрямована педагогічна робота з економічного виховання, у процесі якої педагоги використовують різні методи та технології роботи. Завдання батьків – усіляко підтримувати таку роботу педагогів, безпосередньо брати участь у заходах, які організовуються у садочку, а також збагачувати соціально-економічний досвід дітей удома.

Перейдемо до висвітлення повторних результатів, які ми отримали у напрямі експериментальної роботи зі старшими дошкільниками.

Так, дані повторно проведеної *індивідуальної бесіди з дітьми* засвідчили, що діти виявили більше розуміння функціональності грошей. На відміну від попереднього опитування, вже 65% респондентів ЕГ вказало на

можливість їх не тільки витратити, проте й економити для здійснення більш важливих покупок. Таких відповідей було 65% у дітей ЕГ (на попередньому етапі – 35%), а також 40% в КГ (раніше – 35%).

З тим, що вони здійснюють спільні з батьками закупки у крамницях та на ринку, вказало приблизно 90% респондентів обох груп експерименту, проте діти ЕГ визначили більш вдумливе ставлення до такої форми малої сімейної економіки, оскільки тут слід ретельно слідкувати за доцільністю покупок.

Якщо раніше діти плуталися у тлумаченні поняття «решта», то після проведення відповідних заходів (віртуальних екскурсій крамницею, гри-стратегії, сюжетно-рольових ігор) з дітьми ЕГ, вони визначили більш глибоке розуміння даного поняття. Вони вказали на те, що не завжди гроші, якими розплачуються на касі, дорівнюють за еквівалентом тій сумі, які визначили покупки. Саме тому й існує частинка, різниця грошей, яку повертає продавець покупцеві, й вона називається «здача» або «решта».

За результатами повторно проведеного *словникового тесту*, результати в ЕГ виявилися значно кращими, попри те, що саме понятійне поле дитячої економіки являло й досі певні труднощі для малят. Перш за все, ми зафіксували, що найскладнішим елементом такої роботи є розгорнута відповідь або розповідь, яку малюки повинні були надати у процедурі даної методики. Але діти обох груп експерименту все ще платилися у центральних поняттях, вважаючи, що *товар* – це тільки продукт, який знаходиться на вагах, а речі побуту або одяг таким товаром не є. По-друге, малюки не встановлюють спільності товарних послуг супермаркету, магазину, ринку, кіоску тощо. Більшість із них (67% респондентів у ЕГ та 70% в КГ) вважають, що ринок та кіоск не є установами, в яких здійснюється повномірна торгівля.

Повторне проведення *колективної бесіди з дітьми*, у ході якої ми визначили зміну мотивації старших дошкільників до вивчення основ дитячої економіки переконливо довело нам важливість такої роботи та її ефективність з огляду на нашу програму. Так, діти ЕГ вказали, що вони стали

більш вдумливо ставитися до покупок, придбання. 80% дітей цієї групи висловлювали загальну думку про те, що вони, будучи маленькими, не задумувалися над тим, звідки батьки беруть гроші, як важко їх заробляти. Дошкільники вказали на те, що вони подорослішали й, завдяки тому що дорослі їх навчають економності, стали з більшим розумінням та виваженістю ставитися до питань покупок, економії світла та води в оселі.

Діти КГ теж з розумінням ставляться до цієї проблематики, проте їх відповіді менш обґрунтовані, думки переважно не аргументовані й не підкріплені прикладами. Ми звернули увагу на те, що діти КГ, в основному, використовують такий спосіб спілкування, як відповіді на запитання дорослого. Обмеженість соціально-економічного досвіду дошкільників цієї групи, традиційність форм педагогічної роботи, а також недостатнє економічне виховання у родині визначають такі низькі результати щодо економічної соціалізованості дітей 6-7 років.

За результатами колективної бесіди виявлено, що малюки ЕГ позитивно оцінюють, висловлюють задоволення, тими формами спільної діяльності із сім'єю, які було проведено у ЗДО. Вони висловлювали думки, що батьки піклуються про них, допомагають розібратися у непростих економічних поняттях та відносинах, які зустрічаються дітям у реальному житті. Дошкільники КГ лише частково озвучували подібні думки, вони вказували про роль цікавих спільних заходів із їхніми сім'ями тільки за навідних питань експериментатора.

Результати проведеної нами експериментальної роботи переконливо довели загальне підвищення у дошкільників ЕГ рівнів економічної вихованості, що визначилося у застосуванні ефективних форм та методів роботи педагога, батьків та за взаємодії учасників освітнього процесу – у цілому.

Підсумкові результати нашого експерименту подано в таблиці, що відтворює у відсотках кожний із компонентів економічної вихованості дітей 6-7 років, а також динаміку розвитку компонентів в експериментальній та

контрольній групах (Табл. 3.2):

Таблиця 3.2

Розподіл дітей старшого дошкільного віку за рівнями економічної вихованості на етапі контрольного експерименту (у %)

Рівні	Критерії												Усього			
	Інформаційно-змістовий				мотиваційний				операційний							
	До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Достатній	21	21	45	25	23	23	50	30	21	21	37	32	21	21	42	26
Задовільний	53	53	40	50	48	48	35	45	50	50	38	45	50	50	34	48
Низький	26	26	15	25	29	29	15	25	29	29	25	23	29	29	24	27

Отже, у результаті проведеної формувальної роботи відбулися якісні та кількісні зміни в рівнях формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань в ігровій діяльності: для експериментальної групи: достатній рівень складає 22% (до експерименту – 8%), середній рівень – 42% (до експерименту – 32%), до низького рівня було віднесено 36% (до експерименту – 60%).

На завершальному етапі експерименту була проведена тематична співбесіда з педагогічними працівниками, які брали участь в експериментальній роботі. Під час методичних заходів, передбачених експериментальною програмою, педагоги виявили стійку позицію щодо необхідності посилення такого напрямку роботи, як економічне виховання дошкільників, визнали гостру потребу в покращенні роботи даного виду, надавали практичні пропозиції педагогічного спрямування.

Таким чином, отримані нами дані результатів реалізації системи експериментальної роботи (на формувальному та контрольному її етапах) переконливо довели правильність визначених нами умов організації взаємодії ЗДО та сім'ї з економічного виховання старших дошкільників.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Згідно результатів проведеного експериментального дослідження на формульованому та контрольованому його етапах ми прийшли до наступних висновків:

З метою коригування процесу економічного виховання дітей 6-7 років, що відбувається в співпраці закладу дошкільної освіти та родин вихованців нами було визначено, теоретично обґрунтовано та перевірено в експериментальній роботі три найбільш суттєві умови організації зазначеного процесу:

- 1) використання потенціалу проектної діяльності в організації спільної діяльності ЗДО та сім'ї в економічному вихованні дітей 6-7 років;
- 2) підвищення обізнаності батьків з питань економічного виховання дітей старшого дошкільного віку;
- 3) підвищення компетентності вихователів стосовно економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Кожна із цих умов перевірялася за допомогою спеціально розроблених форм та методів роботи – з дітьми старшого дошкільного віку, їхніми батьками та педагогами закладу освіти.

З вихователями нами було проведено тематичний семінар стосовно сучасних підходів до запровадження «домашньої малої економіки», формування у дітей необхідного соціально-економічного досвіду на засадах сімейної економіки. Ми наголосили на тому, що на сьогодні важливо не тільки закладати у дітей знання основних економічних категорій, проте формувати основи економічно правильної, домірно до віку дітей, поведінки. Проведення семінару для педагогів супроводжувалося демонстрацією відеоматеріалів та їх подальшим обговоренням.

Для батьків було проведено консультаційний пункт, підготовлено листівки-поради з основ родинної економіки, регулярно розміщувалися необхідні матеріали на сторінках сайту ЗДО.

Експериментальна робота зі старшими дошкільниками реалізувалася у три етапи. Перший етап був спрямований на накопичення та систематизацію знань дошкільників про економічну сферу життєдіяльності. Другий етап передбачав забезпечення усвідомлення дітьми кола понять та елементарних уявлень з економічної сфери життя та мотивування їх на подальше засвоєння основ дитячої економіки, до особистісного визначення з проблеми економії родинних коштів. Третій етап був спрямований на формування активної поведінки дітей у різних соціально-економічних ситуаціях.

У роботі з дошкільниками використовувалися такі методи роботи, як: ігри-стратегії, робота з художньою літературою, відеоматеріалами, екскурсії, відеоподорожі, дидактичні та сюжетно-рольові ігри тощо.

Аналіз результатів повторно проведених методів діагностики зафіксував зростання кількості дітей із високим та задовільним рівнем знань та уявлень елементарної економіки, а також зменшення кількості старших дошкільників з низьким її рівнем у ЕГ. Так, кількість дітей достатнього рівня економічної вихованості в ЕГ збільшилася з 21% до 42% (на констатувальному та контрольному етапах), задовільний рівень став наявним у ЕГ у 34%, тоді коли до початку нашої експериментальної роботи таких дітей було 50%. Зменшення показників низького рівня економічної вихованості дітей ЕГ засвідчує їхній інтерес та безпосередню участь до проведеної роботи з економічного виховання малюків.

Стосовно таких даних контрольній групі, то у рівнях дітей відбулися незначні зміни: достатній 26% (до експерименту – 21%), задовільний – 48% (до експерименту – 50%), низький – 27% (до експерименту – 29%). Дані по КГ пояснюються продовженням запланованої роботи з економічного виховання, яку здійснювали в освітньому процесі вихователі, а також частковим включенням дітей даної групи до форм роботи, які проводилися ними у садочку з економічного виховання дітей 6-7 років спільно з родинами.

ВИСНОВКИ

Внаслідок проведеного теоретичного дослідження ми прийшли до таких висновків.

За першим завданням нами обґрунтовано теоретичні основи проблеми економічного виховання дітей дошкільного віку. З'ясовано, що даний напрям роботи в дошкільній педагогіці останні десятиліття визначився як один із найбільш актуальних. Реалії суспільного та економічного життя актуалізують необхідність найбільш раннього включення дитини до основних питань економіки, спочатку – в умовах перебування малюка у родині. Економічне виховання розглядається вченими як процес двосторонньої економічної взаємодії, за якого дитина набуває необхідного, домірного до її віку обсягу інформації, визначену надалі у вигляді відповідних елементарних економічних уявлень, сформованого економічного досвіду, який обов'язково включає й відповідний досвід.

Економічне виховання дитини слід починати з раннього віку, залучаючи її до елементарних господарських справ. Економічне виховання дітей сприяє розвитку таких рис: бережливість; економність; наполегливість; компетентність; заощадливість. З'ясовано, що основними засобами економічного виховання дошкільників є праця, художня література, фольклор, різні види мистецтва, спілкування з дорослими, ігрова діяльність. У програмах дошкільної освіти звертається належна увага питанням добору засобів економічного виховання.

У межах розкриття даного завдання нами проаналізовано сутність основних понять дослідження, а саме: економічне виховання, економічна соціалізація, економічна освіта, економічний досвід. Зазначені вище поняття тісно пов'язані між собою і становлять логічний ряд.

За другим завданням ми розкрили педагогічну сутність процесу взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї щодо економічного виховання дітей старшого дошкільного віку. Сім'я – це колектив, члени якого

взаємопов'язані певними обов'язками. Деякі науковці визначають сім'ю як школу відчуттів дитини. Саме тут дитина набуває перший соціальний досвід. Економіка сім'ї дозволяє реалізувати яскраво виражений прикладний характер економічного виховання. Сім'я грає найважливішу роль у формуванні у дітей ціннісних орієнтацій, ієрархії духовних і матеріальних цінностей, тим самим, забезпечуючи формування у них мотивів економічної поведінки і ціннісного ставлення до нього. Пояснення батьків, їх приклад, сімейна атмосфера виробляють у дітей критерії оцінки добра і зла, допустимого і осудного, справедливого і несправедливого.

До основних методів економічного виховання дитини в сім'ї відносяться бесіди на економічні теми, участь дитини в домашній праці, матеріальне заохочення, а також видача дітям грошей на кишенькові витрати. Батьки, здійснюючи економічне виховання дитини, використовують перераховані методи з тим чи іншим наповненням (частота і зміст бесід, ступінь участі дитини в домашній праці тощо) у залежності від типу економічного виховання – з вираженим економічним аспектом і без нього. Успішне економічне виховання, в тому числі формування економічних знань у дітей старшого дошкільного віку можливе лиш при здійсненні тісної взаємодії між дошкільним закладом і сім'єю.

За третім завданням з метою проведення експериментального дослідження у закладі дошкільної освіти щодо з'ясування реального стану роботи з дітьми 6-7 років з економічного виховання, нами було виявлено критерії та їхні якісні характеристики – показники економічної вихованості: інформаційно-змістовий критерій з показниками: наявність елементарних уявлень та понять з економічної сфери життя; мотиваційний критерій з показниками: наявність інтересу до економічної сфери життя, бажання пізнати більше в елементарній економіці. Операційний критерій, включав показники: адекватність поведінки в життєвій та ігровій ситуаціях, пов'язаних з економічними стосунками, уміння здійснювати елементарні економічні дії в межах першочергових потреб сім'ї та в ігрових умовах.

На основі категоріально-понятійного апарату та здійсненої експериментальної роботи після проведення констатувального експерименту було схарактеризовано три рівні сформованості основ елементарної економіки в старших дошкільників: достатній, задовільний та низький.

За четвертим завданням за результатами обробки отриманих даних експериментальної роботи на констатувальному етапі дослідження, ми виявили чинники впливу на формування у дітей старшого дошкільного віку засад елементарної економіки. Серед них – недотримання педагогами, які працюють у старшій групі, методики роботи з економічного виховання. Це стосується домінування занять інтегрованого типу з переважанням мовленнєвої або економічно-ігрової складової. Методи, які добирають педагоги, більшою мірою спрямовані на репродуктивне відтворення дітьми інформації стосовно елементарної економіки. Вихователі не сповна використовують потенціал різних видів ігор, особливо це стосується ігор-стратегій, які практично невідомі до проведення вихователям. Сюжетно-рольові ігри вузько спрямовані, не мають логічного ігрового та змістового розгортання. Переважають традиційні ігри «У сім'ю» та «У магазин». Ігрове середовище не наповнене належною, цікавою для дітей атрибутикою. Дидактичні ігри економічного спрямування вихователі проводять переважно у години самосійної ігрової діяльності дітей, для чого добирають переважно настільно-друковані ігри (картки).

Також недостатньо ефективною визначається співпраця закладу освіти із родинами дітей стосовно економічного виховання майбутніх школярів. Обмеженість спільних форм роботи, практична відстороненість батьків щодо участі у них, не надають ефективності та ґрунтовності організації роботи з закладання у дітей 6-7 років соціально-економічного досвіду.

За п'ятим завданням виявлено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено організаційно-педагогічні умови формування у дітей старшого дошкільного віку основ елементарної економіки. Апробована нами експериментальна система роботи охоплювала: критерії, основні етапи

формування елементарних економічних знань старших дошкільників у грі, форми та методи виховної роботи на кожному з них, а також. Перший етап був спрямований на накопичення та систематизацію знань дошкільників про економічну сферу життєдіяльності. Другий етап передбачав забезпечення усвідомлення дітьми кола понять та елементарних уявлень з економічної сфери життя та стимулювання дошкільників до особистісного визначення з проблеми економії родинних коштів. Третій етап був спрямований на формування активної поведінки дітей у різних соціально-економічних ситуаціях.

Отримані дослідницько-експериментальні дані засвідчують правомірність висунутої нами гіпотези та підтверджують ефективність розробленої системи формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності.

Зіставлення результатів зрізів констатувального та формувального етапів нашого експериментального дослідження дозволили дійти висновку про ефективність роботи з формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності. Чисельність дітей з її достатнім рівнем зросла з 21% в ЕГ (на констатувальному етапі) до 42% по запровадженню програми. Задовільний рівень посіло 34% дітей, залучених до ЕГ проти 50% показників їхніх відповідей на констатувальному етапі експерименту. Наприкінці дослідження на низькому рівні залишилось 24% дітей, яких констатувальний експеримент виявив 29%.

У контрольній групі не відбулося відчутних якісних та кількісних змін у рівнях формування елементарних економічних знань: достатній рівень становить 26% (до експерименту – 21%), задовільний – 48% (до експерименту – 50%), низький – 27% (до експерименту – 29%).

Отримані результати формувального експерименту підтверджують висунуту нами наукову гіпотезу та свідчать про доцільність і позитивний вплив запропонованої нами експериментальної системи роботи щодо ефективності її впливу на рівень сформованості у дітей старшого

дошкільного віку елементарних економічних знань, набутих за співпраці ЗДО та сім'ї.

Проведене нами на теоретичному та емпіричному рівні дослідження з проблеми економічного виховання старших дошкільників у взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї не вичерпує глибини обраної проблеми. Подальші наукові пошуки будуть пов'язані з підвищенням ефективності співпраці ЗДО з родинами вихованців з формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань засобами проектної діяльності .

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдулвагабова П. О. Педагогические условия бережного отношения к личным и общественным вещам у детей среднего дошкольного возраста: автореф. дис. ... канд. наук. Москва, 1991. 18 с.
2. Атрощенко Т.О. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників засобами мовленнєво-ігрової діяльності. *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*. Харків, 2015. Вип. № 47. С. 3-13.
3. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ Київ: Академвидав, 2008. 408 с.
4. Боршуляк Т. М. Економічне виховання дітей старшого дошкільного віку: моніторинг компетенцій. URL: http://5olimp.at.ua/00/ekonomichne_vikhovannja_ditej-monitoring_kompetenc.pdf – Назва з екрану
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Г. Бусел. Київ-Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1140 с.
6. Венгер Л. А. Психологические особенности шестилетних детей. Москва: Просвещение, 1985. – С. 23-31.
7. Взаємодія ДНЗ та сім'ї / уклад. О. А. Рудік, І. М. Молодушкіна. – Харків: Вид. група «Основа», 2013. 222 с.
8. Галахова А. В. Економічне виховання дітей дошкільного віку. Київ: Наука, 1993. 128 с.
9. Галкина Л. Н. Формирование элементарных экономических знаний у детей старшего дошкольного возраста : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «теория и методика дошкольного образования». Челябинск, 1999. 226 с.
10. Голубева Е. В. Влияние семейного экономического воспитания на развитие мотивационно-ценностной сферы младшего школьника. Дисс...

- канд.психол.наук. Таганрог, 2007. 207с.
- 11.Грама Н. Г. Теоретико-методичні засади фахової підготовки педагога-вихователя дошкільного закладу до економічного виховання дітей : дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти». Харків, 2004. 326 с.
 - 12.Грама Н. Започаткування основ економічного виховання дітей дошкільного віку. *Наша школа*. 2003. № 2. С. 58–62.
 - 13.Григоренко Г. І., Жадан Р. П. В. О. Сухомлинський про виховання ощадливого ставлення до світу цінностей в дітей дошкільного віку.*Науковий вісник МНУ імені В.О.Сухомлинського*. Вип. 1. 47(114). Педагогічні науки. С. 63-65.
 - 14.Григоренко Г., Жадан Р. Виховуємо бережливість.*Дошкільне виховання*. 2009. №12. С. 8 – 11.
 - 15.Григоренко Г., Жадан Р. Малюкам про економіку.*Дошкільне виховання*. 2001. № 10. С. 22-24.
 - 16.Грушевская И. Н. Форма бытия и способы существования социального опыта: дис ... канд. пед. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия»; МГПУ им. А.Герцена. Москва, 2005. 208 с.
 - 17.Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція). [Електронний ресурс]. URL: Режим доступу: <http://osvita.kr-admin.gov.ua> – Назва з екрану
 - 18.Дитина. Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огневюк ; авткол.: Г. В. Беленька та ін. ; наук. ред. Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
 - 19.Дудник Н. Формування економічної компетенції дошкільників як психолого-педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Ч. 3. 2014. С. 103-109.

20. Дудник Н.А. Економічна соціалізація дітей дошкільного віку: сутність поняття //
21. Економіка у грі : методичний посібник / укл. : І. В. Сverdлова, В. В. Мавріна, Т. А. Ковальова, М. М. Заїкіна та ін. Костянтинівський міський методичний кабінет, 2010. 61 с.
22. Жадан Р. П., Григоренко Г. І. Економічна освіта дітей старшого дошкільного віку. Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2006. 116 с.
23. Зуєва С., В. Шкуренко. Дієво-практична гра «Гроші з неба не падають». *Початкова школа*. 2012. №6. С. 20 – 22.
24. Иткин И. Б. Социологические аспекты теории и практики экономического воспитания : автореф. дис. ... канд. филос. наук. Свердловск, 1972. 22 с.
25. Іванова А. В. Економічний досвід – старшим дошкільнятам. *Дошкільне виховання*. 2006. № 7. С. 22-25.
26. Іванчук С. А. Сучасний стан роботи з виховання основ культури споживання у дітей старшого дошкільного віку у практиці роботи ДНЗ (на матеріалі аналізу планів навчально-виховної роботи). *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки. 2016. № 1. (11). С. 77-79.
27. Іванчук С. А. Форми взаємодії дошкільного закладу і сім'ї з економічного виховання дітей дошкільного віку. *Науковий вісник МНУ імені В.О.Сухомлинського*. Вип. 1. 47 (114). Педагогічні науки. С. 121-126.
28. Каплуновська О. Розкриття інноваційного потенціалу педагогів засобами педагогічного проектування. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. №7. С. 10-19.
29. Карагодін В. С. Социальный опыт в быденном сознании : автореф. ... дисс. канд. пед. наук : спец. 09.00.08. Свердловск, 1989. 19 с.
30. Козлова Е. В. Психологические особенности экономической социализации на разных этапах детства: дисс. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07

- Москва, 1998. 148 с.
31. Консультація на тему «Рання профорієнтація дошкільника засобами економічного виховання». URL: Режим доступу: <http://bilatserkva-dnz12.edukit.kiev.ua> – Назва з екрану.
32. Кривошея Н. Б. Ознакомление детей старшего дошкольного возраста с трудом взрослых как средство первоначального экономического воспитания: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 «теория и история педагогики». Славянск, 1996. 216 с.
33. Кудяева И. А. Освоение социального опыта младшими школьниками в образовательном процессе : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Саранск, 2004. 268 с.
34. Курінний Я. Характеристика соціально-педагогічних умов економічної соціалізації дітей 5-7 років в умовах ДНЗ. *Людинознавчі студії. Серія: Педагогіка*. 2016. Вип. 2/34. С. 123-132.
35. Кушнір В. М. Психолого-педагогічні особливості взаємодії сім'ї та ДНЗ у формуванні економічної культури старших дошкільників. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань: ПП Жовтий, 2010. Ч. 4. С. 135–141.
36. Маркіна Н. Погляди видатних педагогів на економічне виховання дітей дошкільного віку. *Вісник студентського наукового товариства: збірник наук. праць студентів, магістрантів, аспірантів*. Вип. 18. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 269-271.
37. Матвієнко С. І., Іванова А. М. (2019). Економічна соціалізація дітей старшого дошкільного віку: до постановки проблеми. *Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм*. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. 15 березня 2019 року, м. Кременчук. С. 144.
38. Матвієнко С. І. Методика формування у дошкільників соціальної компетентності: навч. посіб. Ніжин : Вид-во НДУ імені М. Гоголя, 2012. 106 с.

39. Нікуліна О. Д. Формування економічного досвіду дітей у дитсадку *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 5 (264), Ч. I, 2013. С. 110-116.
40. Організація проектної діяльності в дошкільному закладі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2013. №10. С. 27-28.
41. Освітній проект для старших дошкільнят та їхніх батьків «Маленькі таємниці великої економіки». URL: Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/prezentacia-proektueconomicne-vihovannadla-ditej-starsogodoskilnogo-viku-88464.html> – Назва з екрану.
42. Остапенко Т. Г. Бебі-економіка як чинник підвищення ефективності використання людського потенціалу в умовах глобалізації. *Міжнародна економіка та менеджмент Науковий журнал*. Серія: Економічні науки. №3 (80) 2015. С. 66-73.
43. Островская П. Ф. Педагогическиеситуации в семейномвоспитаниидошкольников. М.: Просвещение, 1990. 156 с.
44. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 456 с. (Серія «Альма-матер»).
45. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І. Білан; за заг ред. О.В. Низьковської. Тернопіль: «Мандрівець». 2016. 256 с.
46. Проект «Подорож в країну Економіки». URL: Режим доступу: <https://vseosvita.ua/> – Назва з екрану.
47. Райзберг Б. А., Прутченков А. С. Учебнаяпрограмма по экономике. Москва: Просвещение, 1994. 30 с.
48. Сазонова А. В. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08. «дошкільна педагогіка». Одеса. 2007 21 с.
49. Сасова И. А. Экономическоевоспитаниедетей в семье. В помощь лектору. Москва: Просвещение, 1989. 45 с.
50. Словник психолого-педагогічних термінів і понять. Тернопіль:

- ТОКІППО, 2001. 179 с.
51. Смоленцева А. А. Введение в мир экономики, или Как мы играем в экономику: Уч.-метод пособ. СПб.: «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2001. 176 с.
52. Субанов Т.Т. Особенности требований к вопросу по экономическому воспитанию дошкольников при подготовке педагогов в вузах. Образование взрослых в условиях современности: проблемы и перспективы. /под науч. ред. А.А. Симоновой, С.Л. Фоменко; общ. ред. Н.Н. Давыдова. 2017. С. 64-69.
53. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти томах. Т. 1. Київ: Рад. школа, 1976–1977. 314 с.
54. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. В. Гавриш ; авт. кол. : Н. В. Гавриш, О. О. Ліннік, Н. В. Губанова. – Луганськ : Альма-матер, 2007. 496 с.
55. Теоретичний семінар для педагогів «Економічне виховання в дошкільному навчальному закладі». URL: Режим доступу: <http://metodportal.com/> – Назва з екрану.
56. Токаренко Н. Проектна діяльність з дітьми старшого дошкільного віку *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2013. №10. С. 11-18.
57. Философия экономики: учеб. пособ. для вузов / Отв. ред. С. В. Саняков. Киев: Альтерпрес, 2002. 384 с.
58. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників: Навч.-метод. посіб. / укл. Е. А. Кладієва, Т. П. Михайліченко, А. В. Сазонова; наук. ред. А. В. Сазонова; за заг. ред. А. В. Сазонової. Донецьк, 2008. 200 с.
59. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навч. посіб./ Від упорядників, вступні нариси та упор. З. Н. Борисової, В. У. Кузьменко; За заг. ред. З. Н. Борисової. Київ: Вища школа, 2004. 511 с.
60. Худяков В. Н. Психолого-педагогические и социально-экономические проблемы семейного воспитания младших школьников. Челябинск: Педагогика, 1992. 167 с.

61. Шаповалова О. В. Роль сім'ї у дошкільній освіті: теорія і практика: навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів. Суми: Редакційно-видавничий відділ СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 225с.
62. Шатова А. Д. Экономическое воспитание дошкольников. Москва: Просвещение, 2005. 256 с.
63. Экономическое воспитание дошкольников / Под ред. Е. А. Курака. Москва: ТЦ Сфера, 2002. 80 с.
64. Ярита І. І. Інноваційні аспекти економічної освіти дошкільнят. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 22 (257), Ч. IV, 2012. С. 99-105.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Критерії та показники економічної вихованості дітей старшого
дошкільного віку**

<i>Критерій</i>	<i>Прояви показників</i>
<i>інформаційно- змістовий</i>	<ul style="list-style-type: none"> · розуміння дітьми основних економічних понять; · доцільне її використання в активному та пасивному мовленні.
<i>Мотиваційний</i>	<ul style="list-style-type: none"> · наявність інтересу до економічної сфери; · наявність прагнень брати участь у різних видах роботи економічного спрямування; · бажання брати участь у заходах, пов'язаних із економікою, спільно з батьками
<i>Операційний</i>	<ul style="list-style-type: none"> · адекватність вияву економічних знань та умінь в різних ситуаціях та видах діяльності; · уміння здійснювати раціональні економічні дії в різних умовах

Додаток Б

Питання індивідуальної бесіди з дітьми

12. Що таке *гроші*? Для чого потрібні гроші?
13. Чи допомагаєш ти батькам робити покупки?
14. Що таке *решта*?
15. Чи не забуваєш ти отримувати решту в касира?
16. Чи скуповувався ти разом з батьками на ринку? Де тобі більше подобається скуповуватися – в магазині чи на ринку?
17. Чи дають тобі батьки кишенькові гроші?
18. Що таке *економити гроші*, навіщо це потрібно?
19. Чи подобається тобі дізнаватися більше про можливість правильно, з користю, використовувати гроші?
20. Чи подобається тобі гратися в гри типу «крамниця»?
21. Які цікаві заходи, що стосувалися економії, грошей, купівлі, проходили у вас у садочку? Чи брали участь у цих заходах твої батьки?

Додаток В**Питання колективної бесіди з дітьми**

Щодо з'ясування їхнього ставлення до економії ресурсів та участі спільно із сім'єю в еколого-захисних заходах

10. Як ви розумієте поняття «економність»?
11. Що можна економити?
12. Чому в сучасному світі все більше говорять про необхідність економії води, газу, електроенергії?
13. У кого в сім'ї приділяють увагу економії ресурсів?
14. У кого в сім'ї приділяють увагу сортуванню побутового сміття? Чи схвалюєте ви дії своїх батьків?
15. Хто хотів би в майбутньому стати активним захисником природи?
16. Хто брав участь у екологічних заходах, що проводилися у садочку?
17. Чи брали ваші батьки участь у таких заходах?
18. Чому, на вашу думку, батьки не приділяють достатню увагу участі в тих заходах, що проводяться у садочку?

Додаток Г

Бланк спостереження
за характером мотивації та операційно-включеності дітей до різних видів діяльності, пов'язаних із елементарною економікою

<i>Предмет спостереження</i>	Уміння та мотивація до елементарної економічної діяльності		
	Бажання самостійно й правильно виконувати завдання економічного змісту	Уміння виконувати дію з огляду на економіку	Інтерес до занять елементарною економікою
<i>Різні види діяльності дітей</i>			
Сюжетно-рольова гра типу «Магазин»			
Психолого-педагогічний проект «Покупки»			
Художня праця			
Праця в природі			

Додаток Д

Анкета для батьків

використовується для визначення включеності батьків у процес економічного виховання дітей, а також у форми співпраці із закладом дошкільної освіти із вищезазначених питань

Шановні батьки!

Просимо Вас щиро відповісти на запитання анкети. Ваші відверті відповіді допоможуть у практичному вивченні проблеми ефективності взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку

1. Чи цікавиться Ваша дитина домірними до віку економічними питаннями?
 - 1) Так
 - 2) Іноколи
 - 3) Майже ніколи
 - 4) Ніколи

2. Чи роз'яснюєте Ви дитині зміст незнайомих їй економічних категорій, що зустрічаються в житті?
 - 1) завжди
 - 2) за умовами
 - 3) за настроєм
 - 4) за наявністю вільного часу
 - 5) майже ніколи

3. Яким чином Ви привчаєте дитину до ведення домашнього господарства?
 - 4) Прошу допомогти з покупками
 - 5) Надаю посильні доручення
 - 6) Привчаю заощаджувати
 - 7) Обговорюємо разом сімейний бюджет

Власний варіант _____

4. Чи даєте Ви дитині кишенькові гроші:
 - 1) так

2) Ні

5. Якщо *так*, то скільки коштів:

- 1) Дріб'язок
- 2) До десяти гривень
- 3) Більше двадцяти гривень

6. В які ігри з елементами початкової економіки любить гратися Ваша дитина:

- 1) У магазин
- 2) У ринок
- 3) У «Монополію»
- 4) У «професію»

Власний варіант _____

7. Яким чином Ви допомагаєте дитині з організацією ігор з елементами економіки:

- 5) Створюю належні умови
- 6) Купую потрібні іграшки
- 7) Включаюся в спільну гру
- 8) Надаю поради по проведенню ігор

Власний варіант _____

8. Чи берете Ви участь у заходах, які організують у дитячому садку з економічного виховання?

- 1) Так
- 2) Ні

9. Якщо ні, то що впливає на Вашу участь вданому виді спільної роботи?

- 1) Брак часу
- 2) Небажання брати участь у колективних видах роботи
- 3) Визначення безперспективності даних педагогічних заходів
- 4) Нерозуміння логіки даних видів роботи щодо задіявання великої кількості людей
- 5) Відсутність контактів з іншими батьками
- 6) Відсутність контактів з вихователем

Власний варіант _____

Додаток Е**Анкета вихователів**

використовується для визначення професійної спрямованості педагогів на організацію економічного виховання старших дошкільників та з'ясування специфіки взаємодії закладу з батьками із вищезазначеного питання

Шановні працівники ЗДО!

Просимо Вас щиро відповісти на запитання анкети. Ваші відверті відповіді допоможуть у практичному вивченні проблеми ефективності взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку

1. П. І. П.
2. Ваша освіта
3. Ваш педагогічний стаж років
4. Зазначте, будь-ласка вікову групу ЗДО з якою Ви працюєте...

Блок 1

(визначення обізнаності вихователів проблемою економічного виховання дошкільників)

1. Розкрийте сутність поняття «економічне виховання»? _____
2. Чи вважаєте Ви за доцільне формування основ економічної грамотності в дошкільному віці?
 - 1) Так;
 - 2) Ні.
3. Що впливає на ефективність процесу економічного виховання дошкільників?
 - 1) Виховання у сім'ї;
 - 2) Ефективна діяльність педагогів ЗДО;
 - 3) Вплив предметно-розвивального середовища в ЗДО.
 - 4) Використання в практиці ЗДО широкого спектру ігор з елементами початкової економіки.
4. Які із засобів економічного виховання Ви вважаєте найбільш ефективними?
 - 1) Розповідь;

- 2) Художню літературу;
- 3) Екскурсії;
- 4) Ігри-стратегії
- 5) Дидактичні ігри
- 6) Сюжетно-рольові ігри;
- 7) працю

Власний варіант _____

5. Якою мірою Ви використовуєте групове розвивальне середовище в економічному вихованні дітей:
 - 1) Повномірно
 - 2) епізодично
 - 3) лише задля проведення ігор
 - 4) Майже не використовую

Блок 2

(стосовно дотримання вимог чинних програм з економічного виховання дошкільників)

6. Яким Ви визначаєте рівень власного володіння методикою економічного виховання дошкільників?
 - 4) Високим;
 - 5) Належним
 - 6) Низьким.
7. Яку увагу Ви приділяєте економічному вихованню дітей у власній практиці?
 - d) Велику;
 - e) Достатню;
 - f) Недостатню.
8. Як форми роботи найбільш сприяють економічному вихованню старших дошкільників? _____
9. Якими документами Ви користуєтесь, визначаючи послідовність у формування основ економічної грамотності у дітей старшого дошкільного віку?
 - 1) Чинною комплексною програмою дошкільної освіти (зазначте, якою _____)
 - 2) Авторськими програмами економічного виховання дошкільників (зазначте, якими _____)
10. Чи сприяє програмовий матеріал ефективності роботи з економічного виховання?
 - 1) Так;
 - 2) Ні.

Блок 3

(стосовно взаємодії ЗДО з сім'єю з питань економічного виховання дошкільників)

11. Оцініть рівень співпраці ЗДО з родинами вихованців з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку:
- 1) Високий;
 - 2) Достатній;
 - 3) Належний;
 - 4) Низький.
12. Які труднощі Ви зустрічаєте в організації спільних із сім'ями дітей форм економічного виховання? _____
13. Як часто батьки виявляють ініціативу співпраці з ЗДО з питань економічного виховання дітей?
- a) Дуже часто;
 - b) Не дуже часто;
 - c) Майже ніколи.

Листівка-порадник

ЕКОНОМІЧНЕ ВИХОВАННЯ В РОДИНІ

1. Розповідайте дітям про свою роботу.

Малюки не усвідомлять зв'язок між працею і грошима, якщо не будуть знати, ким працюють їхні батьки, як заробляють гроші на життя. Діти мусять розуміти, що робота має не тільки подобатися — вона повинна «годувати».

2. Не приховуйте від дітей своє матеріальне становище.

Звісно, малюкові немає потреби занурюватися в усі нюанси сімейного бюджету, але варто пояснити дошкільникові, куди йдуть гроші. Навчіть його зіставляти бажання з можливостями, миритися з деякими обмеженнями.

3. Не привчайте дітей до надмірностей.

Неприпустимо, коли дитина мало не щодня отримує від вас подарунки і ні в чому не знає відмови. Навчіть малюка обмежувати бажання.

4. Формуйте у дошкільника розумні потреби.

Слухаючи дитячі «я хочу», частіше запитуйте: «А навіщо тобі це?». Не поспішайте задовольняти бажання, адже отримуючи все на першу вимогу, малюки переходять межу розумного.

5. Навчайте дітей ощадливості.

Не залишайте без уваги зіпсовані предмети, зламані іграшки, розірвані книги. Покажіть, як можна їх полагодити, продовжити термін служби пошкоджених предметів/

6. Допоможіть малятам усвідомити вартість речей.

Діти не мають звикати до того, що усі поламані іграшки автоматично замінюються новими. У кожній речі малюки мусять бачити цінність. Адже її хтось створив своєю працею.

7. Залучайте дітей до роботи по дому.

Дошкільник може займатися домашньою роботою нетривалий час, тому, даючи доручення, розраховуйте сили дитини. Поступово у неї розвинеться самодисципліна, і вона буде виконувати навіть нецікаву роботу. І хоча робота малюка не досконала, не забувайте його заохочувати.